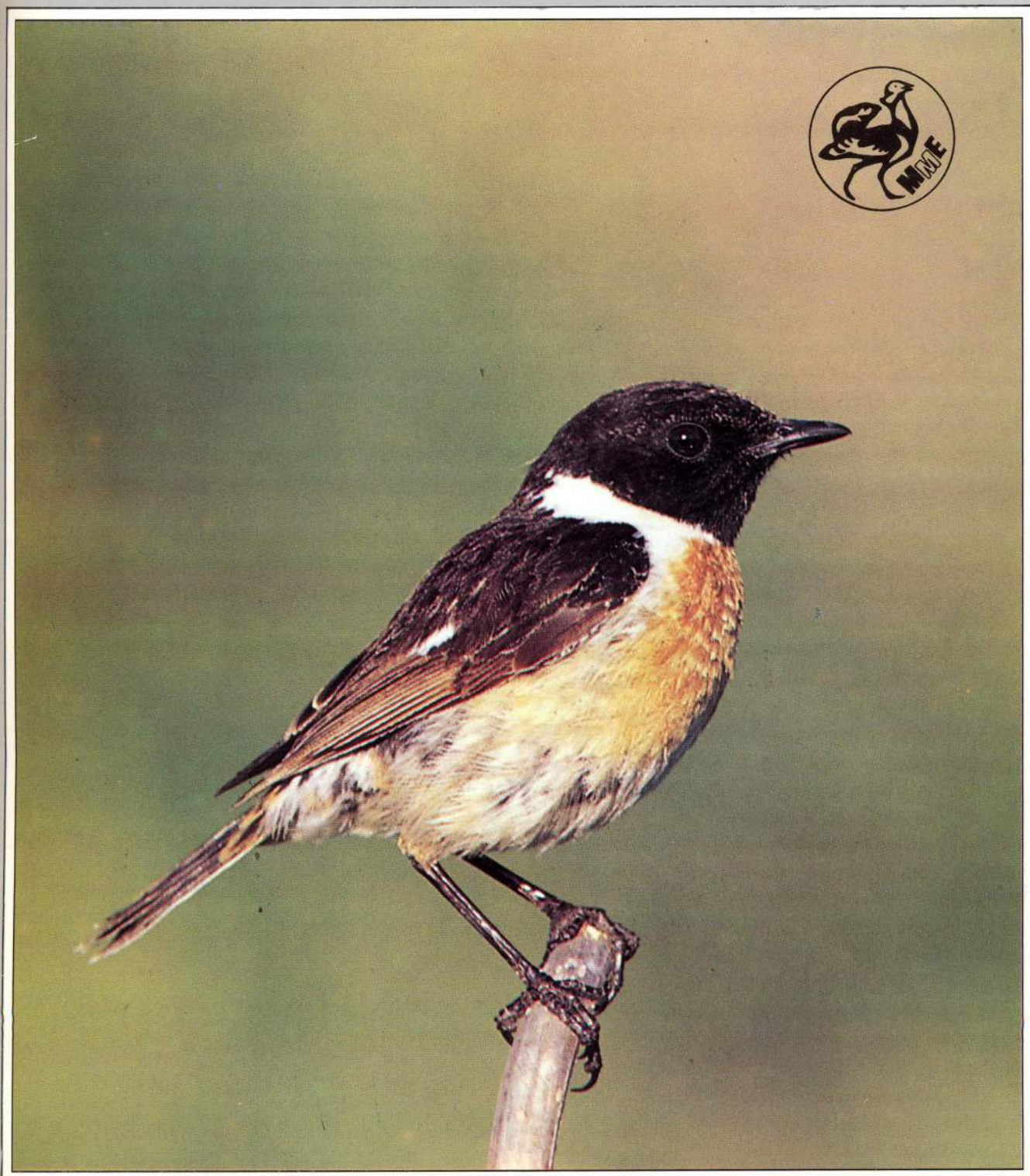

II. évfolyam, 2. szám

Ára: 60 Ft

madártávlat

Természetvédelmi folyóirat

1995. március-április

1995 a Természetvédelem Éve Európában

Az Európa Tanács 1995-ben már második alkalommal kezdeményezi a *Természetvédelem Évét*. Az elsőre éppen egy negyedszázaddal ezelőtt, 1970-ben került sor. Akkor az elsődleges cél a természetvédelem szükségességének elfogadtatása volt. Az akkori kampány nagymértékben elősegítette a védett területek hálózatának kialakulását Európában. Napjainkban természeti környezetünk súlyos veszélyeztetettségét látva rá kell döbbernünk, hogy a földrészünk néhány százalékán elhelyezkedő rezervátumok nem elégségesek természeti örökségünk hosszú távú megóvásához. Ezért a *Természetvédelmi Év* legfontosabb üzenete, hogy *a természetnek a védett területek határain kívül is oltalomra van szüksége*, mindenkinek a saját lehetőségei szerint cselekednie kell közvetlen környezete védelmének érdekében.

A KTM Természetvédelmi Hivatala és a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület a Természetvédelmi Év célkitűzéseinek elősegítése érdekében *pályázatot hirdet* az általános és középiskolák tanulói, diákközösségei számára a következő témákban:

„Övjük meg vizeinket!”

„Egy falu – egy rét”

„Erdők, ligetek, parkok”

A pályázók mérjék fel lakóhelyük, iskolájuk környékének egy természeti értékekben gazdag, de még nem védett vizes, füves vagy fás élőhelyét, írják le az ott található természeti értékeket, a fennmaradásukat veszélyeztető tényezőket, a védelmi lehetőségeket és – ami a legfontosabb – tegyenek gyakorlati lépéseket a terület megóvása érdekében. A bírálók azokat az újszerű, ötletes és gyakorlati eredményeket is felmutató pályázatokat részesítik előnyben, amelyeknek sikerül a helyi döntéshozókat, gazdálkodókat is bevonniuk a terület védelmébe.

Célunk, hogy a *Természetvédelmi Év* során minél több terület helyzete javuljon a fiatalok, iskolai közösségek akcióinak eredményeként. Ezért rendhagyó módon még

a pályázatok végleges beadási határideje előtt szeretnénk publicitást biztosítani az egyes helyi akcióknak, hogy ezzel is ösztönözzünk másokat hasonló tevékenységekre. Ezért javasoljuk a pályázóknak, hogy pályázati szándékukat *írásban jelezzék* egyesületünk Titkárságán.

Pályázni 2 korcsoportban (általános és középiskolás) egyénileg (max. 3 főig) és csoportosan (3 főtől) lehet.

A legjobb pályázókat további természetvédelmi munkájukat segítő értékes ajándékokkal jutalmazzuk.

A pályázatok beadási határideje: 1995. október 15.

A pályázatokat zárt borítékban „PÁLYÁZAT – 1995. A Természetvédelem Éve” felirattal kérjük beküldeni az MME címére: 1121 Budapest, Költő u. 21.

Privatizáció és természetvédelem

Köztudomású, hogy az diktál, aki a föld. Egyes országokban, például az USA déli államaiban a magántulajdon szentsége olyan mértékű, hogy az adott területre belépő „idegenre” rálőnek. Természetesen Magyarországon ilyen szélsőségek nincsenek, de azt sem várhatjuk, hogy aki gazdálkodási céllal szerez védett területen földtulajdont, az ellenszolgáltatás nélkül lelkes természetvédővé váljon és korrektül betartsa a korlátozásokat.

Ma hazánk területének 7%-a áll védelem alatt. Úgy gondoljuk, hogy ezeken a területeken a természetvédelemnek kell elsőbbséget élvezni minden más céllal szemben. Ezt a gondolatot az Alkotmánybíróság 1994. májusi határozatában lefordította a jog nyelvére is és kimondta, hogy a már rendelettel védetté nyilvánított területeken a védelem szintjének csökkenése alkotmányellenes.

Mindezek miatt a természetvédelmi szakemberek úgy gondolják, hogy a korábban az állami gazdaságok vagy szövetkezetek területén lévő védett területeket állami tulajdonba kell venni, mert az állam az egész társadalom érdekeit figyelembe véve tud gondoskodni azok megőrzéséről. Ez a tény nem zárja és nem zárhatja ki annak lehetőségét, hogy kivételesen egy-egy védett területre egy társadalmi természetvédelmi szervezet szerezzen tulajdon- vagy kezelői jogot. Azt azonban mindenképpen el kellene kerülni, hogy a már védelem alatt álló területek olyan magántulajdonosok kezébe kerüljenek, akik rajtuk az egyéb földterületeken szokásos gazdálkodást kívánják folytatni.

A kárpótlási és „eredeti” szövetkezeti törvény is kizárta a védett területek magánkézbe adását, de egy átmenetileg érvényben lévő módosítás miatt a szövetkezeti tulajdonú védett területek egy része magánkézbe került. Az alkotmánybírósági határozat azonban ezeket jogellenesnek minősítette, ezért azokat az államnak vissza kell vásárolnia vagy cse-

rélnie. A most napirenden lévő privatizációs törvénytervezet nem számol a csereterület biztosításának kötelezettségével, ezért természetvédelmi szempontból elfogadhatatlan.

Sajnos ugyanez a törvénytervezet az erdők körül is tovább növeli a bizonytalanságot. A hagyományos erdőgazdaságokból alakult erdészeti részvénytársaságokat 100%-ban állami tulajdonban kívánja tartani, ugyanakkor a 3 honvédségi RT 49%-át privatizálni szeretnék. Vajon milyen indoka lehet ennek, vajon indokolt-e egyáltalán egy erdészeti részvénytársaságot honvédségi tulajdonban tartani, ha annak közel fele magánkézbe adható?

Egyesületünk szeretné, ha az állam vállalkozási vagyonáról szóló törvénytervezettel egyidőben megtárgyalnák és elfogadnák az úgynevezett törzsvagyon, azaz a kincstári vagyon sorsáról rendelkező törvényt is. Ebben pedig ki kell mondani, hogy az állami erdők és a védett területek forgalomképtelenek, azaz nem képezhetik adásvétel tárgyát.

Haraszthy László,
az MME ügyvezető elnöke

TARTALOM

aktuális

A kőbányák állatvilágáról 2

bemutatjuk

Az erdei szalonkáról 4

A fülemülék érkezése elé 5

gyakorlati természetvédelem

Legnagyobb ártéri erdőnk, Gemene 6

Homokbányák, veszélyeztetett madár- 7

menedékek

botanika

A természet begyógyítja sebeit 8

Hazánk rovarfogó növényei 9

ami nem madár

A tavaszi vizek „szörnyesekéi” 10

Gyíkjainkról 11

mme-hírek

egy hónap, egy madár, egy whisky 12

Elvadított parlagi sasok a Hortobágyon 13

Új Helyi Csoport alakult 14

Számoljunk madarakat! 14

Címváltozás! 15

PKMK 15

mozaik

Madaraink Afrikában 17

Barátposztátok evolúciós „ugrása” 17

Ismeretterjesztés – magyar módra 18

Erdei iskola egy vadsparkban 18

postaláda 16

rejtvény és hirdetések 20

csipogó

Bagolykalandok 21

Fotósuli 23

Altamira-kiállítás 24

Rejtvény 24

A címlapon: Cigány-csaláncsücs.
Péchy Tamás felvétele.

madártávlát

Az MME kéthavonta megjelenő folyóirata.

Főszerkesztő: Schmidt Egon

Művészeti szerkesztő: Janca Ákos

Művészeti tanácsadó: Muray Róbert

Képszerkesztő: Péchy Tamás

Szerkesztőbizottság:

Dr. Kalotás Zsolt, Kállay György,

Márkus Ferenc, Nagy Szabolcs,

Péchy Tamás, Dr. Szép Tibor

Szerkesztőségi titkár: Dohán Zsófia

Kiadja:

Magyar Madártani és

Természetvédelmi Egyesület (MME)

Felelős kiadó: Kállay György

Felelős terjesztő: Harangi István

Szerkesztőség:

1121 Budapest, Költő u. 21.

Levélcím: 1536 Bp., Pf. 391.

Telefon: (1)156-2133

Telefon és fax: (1)175-8327

Telex: 226115

E-mail: postmaster@mme.zpok.hu

*Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza.*

Nyomás: Kanalasgém Kft.

94/

ISSN 1217-7156

Amikor akaratlanul, de segített az ember

A kőbányák állatvilágáról

A mai Magyarország területén valóban természetes élőhelyet aligha találunk. Erdeink erdészeti művelés alatt állnak, stílfűrészek, fejszék formálják őket, gépek kaszálják a réteket, traktorok járnak a földeken, és az ember a legkülönbözőbb formában (általában negatív módon) avatkozik bele a vizek, a nádasok, mocsarak életébe is. Többnyire akaratlanul ugyan, de mégis csak tudatosan pusztítjuk a különböző állatfajok élőhe-

lyeit, viszont egyúttal nagyon gyakran új élőhelyeket is teremtünk számukra. Vagy megfordítva, az állatok képesek alkalmazkodni ahhoz, hogy kihasználják az ember kínálta lehetőségeket.

Az ember „gyártotta” élőhelyek egyik legszebb példáját a különböző kőbányák szolgáltatják. A hegy oldalába hasított, robbantott hatalmas katlan teljesen megváltoztathatja a korábban talán erdő borította táj hangulatát és egyben

ökológiai viszonyait is. Olyannyira, hogy ha – a madaraknál maradván – például kövirigóra, uhura, télire idelátogató havasi szürkebegyre, átvonuló hajnalmadarakra gondolunk, először önkéntelenül is valamelyik kőbánya képe merül fel előttünk. De mondhattam volna hollót vagy kerecsensólymot is, ezek szintén előszeretettel nevelik fiókáikat a kőbányák alkalmas üregeiben vagy sziklapárkányain. De az említettekén kívül még jó néhány olyan madárfaj akad, amelyeket csaknem teljes biztonsággal megtalálhatunk az ország úgyszólván valamennyi nagyobb kőfejtőjében.

Ha ökológiai szempontból és nagyon leegyszerűsítve vizsgálunk egy már régebben üzemelő kőbányát, durván két részre oszthatjuk. Az egyik maga az élő vagy felhagyott bánya, csupasz vagy csak egészen gyengén benőtt sziklafalaival, párkányokkal, repedésekkel, a másik a közvetlen közelben lévő, törmeléken és erősen benőtt meddőhányók, amelyek megingint más madárfajokat (és egyéb állatfajokat) vonzanak. Ezeket a meddőhányókat nem egyszer sűrű bokrosok borítják, gyökereikkel a sziklák között kapaszkodó fák nőnek rajtuk, de mellettük többnyire ott vannak azok a kisebb-nagyobb csupasz kőkupacok is, amelyek például hantmadaraknak, házi rozsdafarkúnak és (amíg volt) kövirigónak szolgálnak énekvártául.

Szinte minden kőbányában megtaláljuk a hantmadarat, a házi rozsdafarkút, a mezei verebet, és korábban ugyanezt elmondhattam volna a színpompás kövirigóról is. Hazai katasztrófális megfogvatkozásában egyébként a bányáknak semmi szerepük nem volt, azok fészkelőhelyként ma is ugyanazokat a lehetőséget kínálják, mint néhány évtizeddel előtt. A hantmadár, a kövirigó és a házi rozsdafarkú eredetileg is a sziklás élőhelyekhez kötöttek, így számukra bizonyára kapóra jött a kőbányák megjelenése. A mezei vereb a sziklafalak repedéseit használja ki mint tökéletesen védett fész-

Citromsármány

Fotó: Szaák Tamás

A dunabogdányi kőfejtő részlete

A szerző felvétele

kelőhelyeket, de ugyanitt költ alkalmilag a seregély, a barázdabillegető, sőt egy-egy széncinegepár is. A Badacsony-hegy Balaton felé néző oldalán a felhagyott kőfejtők már erőteljesen növényesedő sziklafalainak réseiben, üregeiben, illetve az átellenes oldal bányáiban vörösvércsepárok és csókák költenek. Maguk a bányák többnyire csak a fészkelési lehetőségeket biztosítják, táplálékszerzésre kevésbé vagy bizonyos fajok számára egyáltalán nem alkalmasak. A hantmadár és a házi rozsdafarkú ugyan vadásznak a bányagödörben is, de mégis szívesebben keresik fel a peremen kívül eső, többnyire rövid fűvű, sziklával beszórt lejtőket. A kövirigók is a környékre jártak vadászni, a dunabogdányi kőfejtőben fészkelő barázdabillegetők pedig rendszeresen a Duna mellé repültek táplálékért. A Badacsony-hegy vörös vércsei megfigyelésem szerint a környező mezőgazdasági területeken keresték zsákmányukat, ugyanerre a területre vagy a Balaton partvidékre jártak a csókák táplálékért. Alkalmilag hasonlóképpen nagy távolságról hordják fiókáiknak az eleséget a mezei verebek is. A madarak megszokják a bányákban folyó munkát, a robbanások sem zavarják őket, s ez néha a veszélyeket okozhatja. A Naszályon például a kotló uhut a robbanás pusztította el. Sok évvel ezelőtt a Sütő környéki bányákban figyeltük meg Bécsy Lászlóval, hogy a kövirigópár a működő bányát választotta fészkelőhelyéül, és a hím az ott dolgozó emberek közvetlen közelében énekelt.

A meddőhányók sűrűbb vagy ritkásabb bokrosai barátjának, mezei és kis poszátának, cigány-csaláncsúcsnak, kenderikének, citromsármánynak és még sok más madárnak nyújtanak otthont, a gánti bauxitbányák területén kialakult bokrosokban például rendszeresen fülemülék is költenek.

Ami az egyéb állatokat illeti, a kőbányák egyik jellemzője a fali gyík. E sziklás, köves területen élő hullónek a kőfejtők valóban eszményi élőhelyet jelentenek. A meddőhányókon és környékükön rendszeresen megtaláljuk a zöld gyíkot, de nagyon kedveli a kőfejtők délné kitett, a környéknél melegebb mikroklímájú bokrosait az erdei sikló is. Nem véletlen, hogy például az előbb említett

gánti bányák felett többször is láttam szitálni zsákmányt kereső kígyászölyvet. Ez a madár tehát, amelynek tulajdonképpen semmi köze a kőbányákhoz, tápláléka révén mégis kapcsolatba került vele.

A dunabogdányi kőfejtők alján a feltört talajvíz tiszta vizű, kis tavakat képez. Évek óta minden tavasszal és nyár elején felkeresem a területet, és a vízben rendszeresen látom az oda petézni érkező pettyes gótéket, zöld varangyokat. A pettyes gótéek nászruhás hímjeit még a nyár folyamán is meg lehet figyelni. A kis tavacsok számos, a környéken élő madár számára itatóhelyül szolgálnak, de a víz felett repkedő szitakötők lárvái is bennük nevelődnek. Ha pedig késő ősszel járunk valamelyik bányában, megfigyelhetjük, hogy a kőfalak között, a jó néhány fokkal melegebb levegőben még gyíkok mozognak, lepkék és egyéb rovarok repkednek, sáskák ciripelnek, míg ugyanezekkel a fajokkal néhány száz méterrel távolabb, kívül a kőfejtőkön már fegfeljebb elvélve találkozhatunk.

Ha a madártani irodalmat böngészünk, számos olyan adatot találunk, amelyek egyszeri megfigyeléseket tartalmaznak, vagy valamilyen formában kapcsolatba hozhatók a kőbányákkal, azonban

Vakondot nyelő erdei sikló

Fotó: Zsoldos Árpád

részletes, huzamosabb időn át végzett megfigyelések adatait feldolgozó értékelés még nem született. Azok számára, akiknek lakóhelye lehetővé teszi egy-egy bányakomplexum rendszeres bejárását, rendkívül hasznos és érdekes lehet bármely ott élő vagy oda járó állatcsoport megfigyelése, és az adatok ökológiai alapon történő feldolgozása. Ilyen vizsgálatok eredményeit örömmel közöljük a *Madártávlat* hasábjain is.

Uhu

Grafika: Kertész Róbert

Schmidt Egon

Az erdei szalonkáról

Örvendetes, hogy a természetvédelem és a vadászat ütközéseit manapság mind gyakrabban kölcsönös megértéssel sikerül rendezni. Az egykori, áldatlan időszak már csak rossz emlék. A vadászok oldalán szemléletet váltó új nemzedék nőtt fel, de a természetvédelem is, ha csak lehet, a merev „nem szabad!”-ok helyett inkább már a „hogyan szabad” módszerével él. Ennek az ígéretes kibontakozásnak – remélem csak átmeneti – kerékkötőjévé vált nemrég az erdei szalonka dolga, amely éles hangú sajtóvíták tárgya is volt a múlt esztendőben. Felvetődött ugyanis e faj nálunk is dívó, tavaszi vadászatának kifogásolása, amely biológus érveléssel logikusnak látszik. Ha azonban az időszak pusztá ténye mellett a vadászat körülményeit is megismerjük, ezt a kérdést – elfogulatlanságot feltételezve – bizonyára másként fogjuk megítélni.

Madarunk Írországtól Japánig, Észak-Norvégiától a Pireneusok magasságáig honos, a dél-európai félszigeteken csak szórványosan költ. Az európai és nyugat-szibériai populációk az atlanti és a mediterrán partvidéken telelnek, töredékük jut el Észak-Afrikáig. Állományuk fölmérése a rejtett fészkelési körülmények miatt rendkívül nehéz. Az IWRB hozzávetőlegesen mintegy 350 ezerre becsüli az európai fészekszámot, de a szalonkák túlnyomó hányada az orosz mocsárerdőkből kerül ki, ahol a mennyiségükre képet alkotni reménytelen. Hazánkban mindenkor nagyon elvétve fészkel, populációt sohasem alkotott. A néhány gyűrűzési adat szerint az itt átvonulók Oroszország felől érkeznek, útjuk Délnyugat-Európába, főképp a francia partokra vezet. Szeptembertől a fagyokig láthatjuk őket, tavaszi idényük március. Fészkelésük bekövetkeztéig nálunk a rövidre szabott vadászi idény már véget ért, és a madarak szinte maradéktalanul túljutottak az északi országhatáron. Ajánlatos erre tekintettel lenni a vadászati körülményeink értékelésénél.

Az európai szaporodás sikerét a belterjesedő erdőművelés befolyásolja kedvezőtlenül, de Oroszországban és a Baltikumban, ahol a világállomány zöme él, mondhatni ősállapotúak a költőhelyek. A szalonkák fogyatkozását sokan hangoztatják, de ez egyértelműen nem bizonyított. E faj mozgalmát az érte rajongó vadászok már vagy egy évszázada adatoltan figyelemmel kísérik. Szerintük a századforduló táján csakugyan volt egy jelentősebb letérés, a jelen évtizedből azonban csak állományhullámmás mutatható ki, örvendetesen kiemelkedő csúcsokkal, egyes jól sikerült esztendőkből.

A költőterületet is érintő szalonkavadászat egyedül az egykori Szovjetunió régiójában számottevő a madarak szaporodási helyein. Egyéb országokban is sokfelé vadásznak még fészkelőterületen, de a teríték sehol sem olyan magas, hogy az befolyásolná az állományt. A vadászat az atlanti és a mediterrán téli szállásokon viszont annál inkább elsődleges veszélyeztető tényező! Anglia, az Ibériai-félsziget, Olaszország, Albánia, Jugoszlávia, Görög- és Törökország, de mindenképp Franciaország érdekelt ebben. A telelőkből kikerülő zsákmány egyedül csak Franciaországban és Korzikán 700 ezer körül alakul, az európai telelőhelyek összeségéről pedig jócskán fölözi az egymilliót! A szalonkaseregek ma még állják ezt az irtózatot igénybevétel. De meddig?

Hazánkban a szalonkavadászat a hátul töltő fegyverek megjelenése óta, a múlt század végétől került előtérbe. Őszszel a szétszórtan átvonulókat csak alkalomszerűen lötték, amikor egyikük-másikuk fácánhajtásokban puskacső elé került. A nagy élményt a tavaszi hazavándorlás hetei nyújtották, kétféle vadászati módszerrel. Egyik volt a vizslával keresés, vagy a hajtás (az ún. klopfolás), amikor kereplőkkel lármázó hajtókkal végigzörgötték a napközbeni tartózkodási helyeket. A másik változat az esti meghajnali, mintegy negyedórás húzások nyújtotta les, a hazai próvadfélék vadászatának lehangulatossabb, legvarázsozottabb formája. Ennek a rabjai szinte már szektásnak mondhatók. Számukra a vadászat sokféle élményforrásában ez a nagyon rövid márciusi időszak a csúcspont!

A századforduló és 1965 között szeptember 1-től április 30-ig tartott a magyarországi szalonkavadász-idény, és a terítékátlag ezekben az évtizedekben 13-16 ezer körül alakult. 1966-tól kezdtek azután a vadászi idényt egyre jobban lerövidíteni. 1970 óta az őszi vadászat megszűnt. Jelenleg március 1. és április 10. időközére korlátozzuk már a szalonkavadászatot. 1959 óta tiltott a valóban kártékony tavaszi hajtóvadászatok és vizslázások gyakorlása, 1970 óta pedig a csak húzáson engedélyezett vadászatok során alkalmanként és személyenként mindössze 2 madár ejthető el. A többnyire üres kézzel hazaérkező vadászok azon-

Pihenő erdei szalonka

A szerző felvétele

Húzás

Grafika: Muray Róbert

ban még ezt a mennyiséget is nagyon ritkán tudják teljesíteni. Ez a manapság 40 napos, kora tavaszi (a szaporodás időszakát megelőző) vadászidény is csalóka látszat. A szalonkák átvonulása ugyanis nálunk szakaszosan megy végbe, s egy-egy zóna vadászai gyakorlatilag alig két héten át tudják kihasználni a lehetőségeiket a maguk területén. Jómagam például több mint 30 éve a Pilisben várom a tavaszi szalonkát, de madarat nagyon kevés kivétellel csak március 15. – április 1. közötti napokon sikerült ott zsákmányolnom. A tavasszal, húzáson lőtt szalonkák majd mindegyike tojót kereső hím, nőivarú alig fordul elő az ily módon zsákmányoltakban. Ilyen körülmények között az utóbi 20 évben hol kevéssel fölötté, hol meg alatta alakuló 1000 a magyarországi szalonkaszákmány éves átlaga. Mindössze ennyit – majdnem kizárólag hímeket – ejtünk el, szemben az európai tengerpartokon telente lepuskázott, mindkét nembeli több mint egymillióval!

Korábban az IWRB szokásos évi tanácskozásain a magyarországi szalonkavadászat mikéntjét is több ízben értékeltük. Általános felfogás volt ilyenkor, hogy az a visszafogottságával és alacsony terítékátlagával a vélemény szempontjából számításon kívül hagyható. Sokkal inkább oda kell azonban hatnunk, hogy a téli szállások tömegmészárló helyein is bevezessék a személyenként-naponta elejthető példányszám korlátozását, nagyon alacsony szintre tervezve azt, és nem utolsósorban érvényt is szerezve a betartásának.

Hazai körülményeinkben manapság már nagyon kevés vadásznak adatik meg a szalonkázás lehetősége. Ők viszont megszállottjai annak, és nagyon is tisztában vannak azzal, hogy a vadászat jelenlegi szabályozottsága jó, hogy kritikaállón szakszerű. Komolytalan lenne ezt már

tovább korlátozni. Vallom, hogy a természetvédelemnek megalkuvást nem ismerve érvényt kell szerezni ott, ahol ez valóban szükséges (mint például a dúvadmérgezés betiltása is). Ugyanakkor azonban az ellenkezőjét érezzük el az olyan megszorításoknak, amelyeknek a helyállósága nem megalapozott. Értelmetlenül pedig az ember nem válik a természetvédelem támogatójává. Inkább annak ellensége lesz belőle.

Dr. Sterbetz István

A fülemülék érkezése elé

Nem egészen egy hónapot kell várunk, és a távoli Afrika felől ismét megérkeznek a földkerekség legszebben éneklő madarai közé számító fülemülék. Hazánkban általában április elején bukkannak fel az első hímek, de ha éppen hűvös, esős idő járja, csak hívóhangjaik utánzásával lehet énekre bírni őket. Nem véletlenül. A hímek ugyanis énekükkel igyekeznek a vonuló és valamivel később érkező tojók közül egyet magukhoz csalogatni, és amikor a síp hangja megszólal, párjukat sejtik a rövid, füttyentészerű hang mögött.

Később már valamennyien hangosan csattognak, énekelnek. Amikor már párja van, a hím a revírt védi énekével a szomszédoktól, naponta a terület különböző, gyakran meghatározott pontjain dalol, a legszebben talán a májusi időszakban. Ilyenkor három fő éneklési periódust lehet megkülönböztetni, ez kisebb eltérésekkel valamennyi fülemülehímre érvényes. Az első 40–50 perccel napfelkelte előtt kezdődik és körülbelül 5 óráig tart, utána rövid táplálkozási, tisztálkodási szünet következik. Folytatódik reggel 6 és 8 óra között, amikor a hímek ismét teljes hangerővel csattognak, legfeljebb akkor hagyják abba néhány percre, másodpercre, amikor egyik éneklőhelyről a másikra repülnek át. A második ciklus csúcsideje késő délután 17 és 19 óra közé esik és egészen adigg folytatódik, amíg a homály meg nem üli az erdőt és a madarak pihenni nem térnek. A harmadik periódus főleg a pár nélkül maradt, gyakran még júniusban is intenzíven éneklő hímekre jellemző és körülbelül éjfél után egészen a hajnali derengésig tart.

Amikor énekel, a fülemüle laza tartással, szárnyait kissé leeresztve, torkán és farcsíkján felborzolt tollakkal ül az ágon, összeczárt faroktollai rézsút lefelé mutatnak. Aztán hirtelen abbahagyja a csattogást, lefelé figyel és a következő pillanatban szinte leejti magát a földre. Néhány gyors ugrással utoléri a megpillantott pókot vagy rovar, majd tovább keresgél az avarban. Ha a tojó éppen elhagyja a fészket, hogy táplálkozzon egy kicsit, a hím néha körbekergeti a revír területén. Majd faroktollait kissé szétterpesztve felmereszt, és jellegzetes krakogó hangokat hallat. Ha közben valami gyanúsat észlel, farkát függőleges irányban, idegesnek tűnő mozdulatokkal billegeti, néha egész teste követi ezeket a mozdulatokat. A rokon nagy fülemüle hasonló esetben csavargatja a farkát, közben a tollakat néha sátorozva kiterjeszti.

A fülemülepárok áprilisban és május első felében énekük alapján könnyű összeszámolni. Hasznos lenne, ha a „Fülemüle Éve” keretében minél többen vennék számba egy-egy terület állományát. Különösen vonatkozik ez parkokra, arborétumokra, ahol néhány bejárás után szinte teljes bizonyossággal megállapíthatjuk a párok számát, de viszonylag könnyű számolni például a Tisza ártéri erdeiben is, ahol a fülemülék mindig a szegélyeken fészkelnek. A fővárosban a Budapesti HCS tagjai végezhetnek hasznos munkát, ha felosztják maguk között a város egyes részeit és elvégzik a számlálásokat. A fülemülepárok évente egyszer költenek, fészkaljaik április végén vagy május elején teljesek. A hímek „dolga” ilyenkor a fészkek és a revír őrzése, tehát ilyenkor énekelnek a legintenzívebben. Következésképp ezek a hetek a legalkalmasabbak a számlálások elvégzésére. Nem nehéz megtanulni a fülemüle hívóhangját, ha ezt hallják, még az éppen hallgató, táplálkozó hímek is megszólalnak. Kössük össze a kellemest a hasznossal: hallgassuk a fülemülék csodálatosan szép csattogását és közben jegyezzük fel a párok számát. A néhány mondatos területbemutatóval kiegészített adatokat örömmel közöljük a *Madártávlat* vagy a *Madártani Tájékoztató* hasábjain.

Schmidt Egon

Legnagyobb ártéri erdőnk, Gemenc

A Móric- és a Simon-Duna találkozásánál

A szerző felvétele

Szakirodalmi adatok szerint a fekete gólya hazai népessége 100–150 pár. Míg a fehér gólyák száma Európa-szerte csökken, a fekete gólya állománya növekszik. Magyarországon a nagyobb folyó-árterek erdeiben, az Északi-hegyvidéken és a dunántúli erdőségekben többnyire szét-szórta fészkel. Jelentősebb állományai a Zempléni-hegységben, a Közép-Tiszaí Tájvédelmi Körzetben (TK), a Béda-Karapancsai TK-ban, Belső-Somogyban és a Gemenci TK-ban vannak.

A Felső-Bácska, a Mohácsi-sziget és Gemenc madárvilágát leginkább ismerő Kalocsa Béla vezetésével próbáljuk felmérni az itt fészkelő állományt. A három éve indult kutatások alapján messzemenő következtetéseket levonni még merészség lenne, világosan látszik azonban, hogy a fekete gólya az úgynevezett magasabb ártér típusú fészkelő madara. Fészket errefelé legtöbbször öreg kocsányos tölgyekre rakja, közel a törzshöz, nem túl magasban. A fészektartó fát általában idősebb fehér nyáras veszi körül. Sajnos a védett területen is rohamosan fogyatkozó, ilyen típusú, természetes erdőtársulások hiánya miatt mind gyakrabban találunk fészket nemesnyárasban lévő tölgy

hagyásfákon vagy amerikai kőrísen. Valószínűleg a zavarás miatt fészket gyakran elhagyja és ahhoz közel újat épít, de a következő évben esetleg onnét is elköltözik – ha talál még alkalmas helyet –, vagy a költés elmarad. Azt, hogy régen hány fészkelő pár volt, s csökkent-e a fokozottan védett madarak száma, régi

adatok híján nem tudhatjuk.

Mielőtt rátérnék a Gemenci TK mai állapotára, pár sorban az előzményekről – hisz Gemenc sokáig elzárt világ volt kormány-vadászterületi státusza miatt:

A TK-t 1977-ben 17800 hektáron létesítették. A terület természetvédelmi kezelésével akkor a Gemenci Állami Erdő-és Vadgazdaságot bízták meg. (Ma a Dél-dunántúli Természetvédelmi Igazgatósághoz tartozik.) A zavartalannak mondott ártéri erdőségekben fészkel például békászó sas és törpesas. Ma is öt pár réti sas, néhány pár kerecsensólyom, 30–35 pár fekete gólya talál fészkelési lehetőséget. Két szürkegémtelep érdemel még említést. Jellemző madarak: barna kánya, bakcsó, kis és nagy kócsag, fekete harkály, jégmadár, újabban kárókatona. Vonulási időben kanalasgémmelel, vörösgémmelel, a vadrecék, vadludak számos fajával és sok egyéb vízimadárfajjal találkozhatunk. Néha darázsölyvet, halászsast, énekes hattyút, kis kárókatonát is láthatunk. Az emlősök közül – a közönségesnek számító szarvason, vaddisznón, őzön, rókán, borzón kívül – kis szerencsével nyusztot, vadmacskát vagy vidrát is meglehetünk.

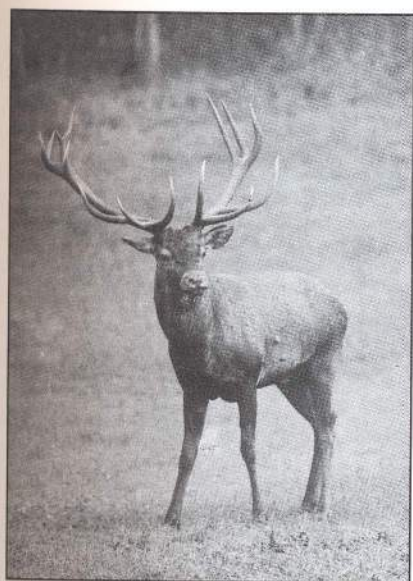
Az eredetileg puha- és keményfás ligeterdő mára átalakult – bár még így is Európa egyik legnagyobb, megmaradt, folyó menti, ártéri erdeje. Kialakulása a múlt századi folyószabályozásokkal hozható összefüggésbe.

A nyéki Holt-Duna levélszőnyege

A szerző felvétele

Öreg bika

Fotó: Szaák Tamás

A felhagyott mellékágak és átvágott kanyarulatok feliszapolódtak. A Duna főmedrében előálló nagyobb áramlási sebességek a folyómeder „bevágódásához” és következőképpen a hullámtér lassú szárazodásához vezettek. (A holtágak tavakká, majd vizenyős rétekké, később kaszálókká alakulnak át, végül beerdősülnek.) Így az élőhelyek és fajok nagy része eltűnt az elzártaságából adódóan a kutatók számára alig feltárt, védett területről. A gemenci erdőség jelenleg veszít életképességéből, mivel a víz éltető ereje lassanként gyengül.

A régi halbőség már a múlté e hajdan volt kalocsai érseki birtokon, miként a „fok-gazdálkodás” is. Elfognak, beerdősülnek, hozzáférhetlenné válnak az ívóhelyek. Az idősebb faállományok egyre fognak. A területen folytatott, elsősorban nyereségorientált erdészeti tevékenység (a nemesnyár, a fűz, a platán, a fekete dió, az amerikai kőris és az akác telepítése), a behurcolt agresszív növények (a zöld juhar, a selyemkóró, a gyalogakác) gyomosítása, a vadfölddegradált rétek, legelők éppúgy jellemzik ma Gemencet, mint a faanyag kiszállítása céljából áttöltött holtmedrek, a teljes talajelőkészítési felújítási, tarvágásos felhasználási technológia, vagy a túltartott szarvas- és a leromlottan tűnő vaddisznóállomány. No, és a néhány száz, engedély nélkül, az állam „földjén” épült, Duna-parti bodegaüdülő.

Egyre készülnek az erdősítések körül az új, drága kerítések (hosszabban, mint a közelmúltban felszedett osztrák-magyar határzár) – a szarvasoktól óvják a „papírfaultetvényt”. Az intenzív vadgazdálkodás és bérvadászat miatt mára áta-

lakult részvénytársaságnak nem célja az úgynevezett természetes vadeltartóképeség szintjére csökkenteni a vadállományt, mert nézetük szerint ez lehetetlenné tenné a gazdaságos vadásztatást. Pedig kerítések nélkül, kevesebb, de erősebb, egészségesebb szarvassal, jobb ivararányra törekedve nem kellene attól félni, hogy a szarvasbögés elveszti varázsát, jövedelmezőségét Gemencen. Az erdőnek mindenképp jót tenne, és a természetvédelem is ezt szorgalmazza – hiszen nem csak a réti sasért, hanem a gímszarvasért is felelősek vagyunk...

A fent vázolt problémák ellenére a kép talán nem így sötét, bögés idején az erdőrezervátumban vadászó külföldiek is gyönyörködhetnek még a víz felett keringő réti sasban vagy a vonuló, pihenő fekete gólya-csapatokban – némi fel-

Mint tudjuk, a Szigetközt hosszú időre sikerült tönkretenni... Gemenc még megmenthető, de mindenképpen több figyelmet érdemel.

Szarvas Pongrác

Homokbányák, veszélyezett madármenedékek

Hazánk tájain járva gyakran találkozhatunk a homokdombok lejtőibe mély sebeket vájó homokbányákkal. E bányák magas függőleges falai, a sokszor „melékesen” odahordott mindenféle szemét-

Homokfalak madara, a gyurgyalag

Grafika: Péchy Tamás

árért. A vízivad vadászata viszont nem sokáig tartható a tervezett „ramsari” területen. A vegetációs időn kívül végzett erdészeti munkák szorgalmazását, a csökkenő zavarást a védett és a vadászható állatfajok egyaránt meghálálják. A fokozottan védett erdőrészekben (ahol nem folyik erdei munka, és a belépéshez is engedély kell) a vad is nyugalmat talál.

Reményeink szerint a közeljövőben Gemenc a Duna-Dráva Nemzeti Park részeként lesz ismert mind többünk előtt. A változást jelzi, hogy 1994-től az „Országos Kék Túra” útvonala is átmegy a néhai kormány-vadászterületen, s Szekszárdtól Bajáig kerékpárutat jelöltünk ki a Duna védtöltésén. Kis szerencsével a kerékpárról még fekete gólyát is láthatunk!

tel, a tájképet meglehetősen elcsúfító képződmények. A természet sajátos fintoaraként ezeken a természetszerűnek egyáltalán nem nevezhető helyeken, a szemét, a zaj és sokszor a bűz ellenére igen jelentős, védett természeti értékek sorsa van a bányatulajdonosok, -kezelők kezében. E kies tájak napjainkra a gyurgyalagok és a partifecskek legfőbb fészkelőhelyeivé váltak. Ebben az ember természetátalkító tevékenysége éppúgy szerepet játszik, mint a madarak sajátos alkalmazkodóképessége.

Az ember megjelenése előtt a gyurgyalagok és a partifecskek főként a folyók rendszeresen megújuló szakadópartjaiban költöttek. Az emberi tevékenység azonban a folyóktól távol is létesített fész-

kelőhelyeket, s ez új területek „meghódítását” jelentette e madárfajok számára.

Sajnos napjainkra legtöbbször már nem hódításról, hanem inkább „kitelepítésről” beszélhetünk! A folyószabályozások nyomán a folyók szakadópartjainak jelentős részét partvédelmi okok miatt megszüntették. Ez számos esetben érthető és jogos, azonban gyakran elkerülhető lehetne. A Tisza bizonyos szakaszainak kivételével, a hazai folyókon alig találjuk meg ma már az említett madárfajok természetes fészkelőhelyét.

A magyar gyurgyalagállomány több mint 90%-a, míg a partifecske-állomány legalább 50%-a ma már a homokbányákban költ. Fészkelőhelyeik védelme alapvető jelentőségű feladat. Mít lehet tenni az e sajátos helyen élő madarak védelméért? A legfontosabb, hogy a fészkelési időszakban, április végétől augusztus végéig, szüneteltetni kell a homokhordást a költőüregekkel teli homokfalaknál. Nemcsak a lakott falakról, hanem előttük, a tetejükön és a szélükön 5 m-en belül is, a fal leomlásának megakadályozására.

A madarak igen ritkán fészkelnek az előző évi üregekben, ezért nemcsak lehetséges, hanem tanácsos is a fészkelési időszakon kívül a lakott partfalak letermelése. A folyamatos kitermelést végző homokbányákban érdemes az előző évben használt falak mellett, lehetőleg omlesztással, egy legalább 2 m magas külön falat biztosítani a partifecskeknek, még az április végi – május eleji érkezésük előtt. A fal mérete az átlagosan 5–10 üreg/m² sűrűség alapján határozható meg. A gyurgyalagok számára a bányák kevésbé használt, zavart részein kialakított 1 m magas falak is alkalmasak lehetnek.

Sajnos a védelem és sokszor a jóindulatú figyelmeztetés ellenére is fészkek, fiókák és költő madarak pusztulnak el szándékos rombolás miatt. Sokszor bizonytalan eredetű szennyvizeket engednek le illegálisan a homokbányákban, fenyegetve ezzel a fiókákat etető madarakat. A gyurgyalagok és partifecskek által lakott homokbányák rendszeres ellenőrzése (a fészkek, telepek helyzete, az üregek számolása, fényképek készítése) és a tulajdonosok és kezelők tájékoztatása sokat segíthet a pusztulások megelőzésben, és a további rombolásokat megakadályozó büntetéseknek is alapjául szolgálhat.

Dr. Szép Tibor

A természet begyógyítja sebeit

Felhagyott bánya a bükkben

Grafika: Biró Marianna

Az ember tevékenysége során a még fennmaradt féltermészetes élőhelyek is egyre inkább sérülnek, a növényzetben egyre több „sebhely” képződik (bányák, utak, szántók). Ezek növényzete leggyakrabban gyomokból és a zavarást jól tűró fajokból áll. A természet azonban – ahol lehetséges – fokozatosan gyógyítja sebeit. A nyitott szemű természetjáró ember sokfelé tapasztalhatja az élőlényközösségek megújulóképeségét.

Ez a képesség onnan fakad, hogy az ember által nem zavart, természetes növényzetben is rendszeresek a kisebb-nagyobb, természetes eredetű sebek. Hogy mik ezek? Például a viharok, tornádók, erdőtüzek, földcsuszamlások és áradások okozta pusztulások helyei, vagy a csupán apró sérülések, mint a vakondtúrások, a villámcsapások vagy az állatok (pl. vaddisznó) táplálékkereső túrsai, kaparásai. Az ökológia tudományának egyik legfontosabb kérdésköre napjainkban, hogy megismerjük, milyen és mekkora szerepet játszanak ezek a zavarások (más szóval: diszturbanciák) az élőlényközösségek működésében.

A kutatások azt mutatják, hogy az egy közösségben együtt élő fajok száma például „közepes” mértékű zavarásnál a legnagyobb. Ennek magyarázata lehet, hogy zavarások hiányában a fajok közti harcban sokan alulmaradnak és ezáltal kipusztulnak, túl nagy zavarás esetében viszont pont a zavarás miatt tűnnek el egyes fajok. Például egy kaszálóréten, ha megszűnik a rendszeres kaszálás (a zavarás), a fajok gazdagsága lecsökken, miután néhány erőszakosabb fűfaj válik uralkodóvá. Ugyanakkor, ha a kaszálókat helytelen módon túllegeltetik, ez az érzékenyebb fajok eltűnéséhez és néhány legeléstűrő faj elszaporodásához vezet. Ha természetvédelmi megfontolásokból – például egyes növényfajok természetvédelmi elősegítendő – a kaszálás időpontját és módját (azaz a zavarást) megváltoztatják, a közösségek gyakran átalakulnak, és esetleg a védendő fajok is eltűnnek. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy azok a féltermészetes közösségek, melyek természeti értékei valamilyen emberi gazdálkodásmód hatása alatt alakultak ki, csak a gazdálkodás (a zavarás!) fenntartásával védhetők meg mai állapotukban. Bár az

ökológiai kutatómunka még javában folyik, az eddigi eredmények azt mutatják: bizonyos zavarások elengedhetetlenek élőlényközösségeink „normális” működéséhez.

Az emberi zavarások azonban – a természetekkel ellentétben – tapasztalataink szerint legtöbbször degradációhoz, a természetes növényzet szegényedéséhez vezetnek. Csökken az élőhelyek száma, csökken a bennük élő fajok száma, eltűnnek az érzékenyebb fajok. Ennek oka, hogy az emberi zavarások jó része természetidegen, azaz például gyakoriságuk vagy intenzitásuk mértéke meghaladja a természeteset. A Gyöngyös környéki külszíni lignitbányák meddőhányói például olyan nagyok és olyan messze vannak a természetesebb növényközösségektől, hogy bár a meddőn a növényzet fejlődése hamar megindul és gyorsan halad, a természetes fajok nem tudnak megtelepülni, a sebet csak gyomok borítják, az eredeti növényzet nem tud újra kialakulni.

Nézzünk azonban most inkább olyan eseteket, ahol a természet sebgyógyítása sikerrel jár! Középhegységeinkben sokfelé láthatunk felhagyott kőbányákat. Bár a meredek sziklafalak sokáig csupaszok maradhatnak, a kevésbé meredek részen hamar megjelennek a környező sziklagyepek és bokorerdők növényei. Gyakoriak például a virágos köris kis bokrai, fűcskái, és a kővi foszlár, de fokozatosan egyre több faj is megjelenik.

Az Alföldön, a kisebb homokbányákban a felhagyás után szintén hamar megjelennek a homoki gyepek fajtái: a homoki árvalányhaj, a magyar csenkesz, a poloskamag, a kései szegfű stb. Mészöly Géza *Homokbánya c. festményén* (1872) például a kék szamarényeret láthatjuk virítani a felhagyott bányaudvarban.

Napjainkban egyre több szántóterületet hagynak fel, főleg azokon a vidékeken, ahol a gazdálkodás kevesebb sikerrel jár. Ezekben a sebhelyeken szintén gyorsan megindulhat a növényzet regenerálódása. Ahol a környékről be tudnak települni az eredeti közösségek fajtái (például a kisebb felhagyott vadföldeken vagy a buckás homokvidékek szántóin), néhány évtized alatt az eredeti növényzet szinte teljesen regenerálódhat.

A jövő nagy kihívása, hogy mennyire képes az ember mesterséges beavatkozásokkal segíteni, gyorsítani a természet sebgyógyító munkáját. A kutatások már elkezdődtek, de sok probléma még megoldásra vár.

Molnár Zsolt

Hazánk rovarfogó növényei

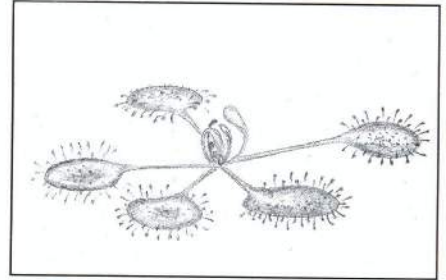
Ha rovaremészítő növényről beszélünk, bizonyára különleges, hatalmas, bizarr, egzotikus „lények” jelennek meg sokunk képzeletében. Tény, hogy egyes trópusi fajok természetes nagyságot érnek el, vagy a vénusz légyecsapója félelmetes gyorsaságával ijesztőleg hat. Többségük azonban szerényen meghúzódik környezetében.

Hazánkban két rovarfogó-növénycsalád hét faja lelhető fel. Közös jellemzőjük, hogy nitrogénben szegény környezetben élnek. Bizonyos tápanyagokat fel tudnak venni, nitrogén szükségletük fedezésére mégis rovarfogásra, illetve -emésztsékre specializálódtak. Ezt különböző rovarfogó módszerekkel (csapdákkal) és fehérjebontó enzimeik segítségével oldják meg.

A Lentibulariaceae család képviselői a rencék és a hízóka. Négy rencéféle él nálunk. A leggyakoribb a közönséges vagy csattogó rence (*Utricularia vulgaris*). Mészkerülő, az eutróf (szervesanyagban gazdag) állóvizekben, nádasokban a

lebegő hínár tagja. Sík és dombvidéken egyaránt előforduló cirkumpoláris dél-amerikai faj. Gyökeret nem fejleszt, a többi hazai rencéhez hasonlóan maga a növény vízbe merül, lebeg, csak a virágzár emelkedik ki. Egy-két centis narancssárga ajakos virágai június-augusztusban nyílnak. Leveleiken apró, 1,5–2 mm-es „harang” csapdák helyezkednek el. A harangocskákon van egy befelé nyíló csapóajtó. Az ajtó szélein érzékelő szőrök fogják fel az apró zooplanktonok keltette mechanikai ingert. Válaszként az ajtó „benyílik” és a bent lévő vákuum beszippantja az ingert keltő szervezetet. A póru járldozat fehérjéit észteráz, savanyú foszfatáz és proteáz enzimek bontják le aminosavakra.

Sík és dombvidéki elterjedésű, mészkerülő faj az *Utricularia bremii*. Előfordulási helyei: Veresegyháza, Ócsa, Izsák, Gömör, Bakony, Villány. Átmeneti tő-

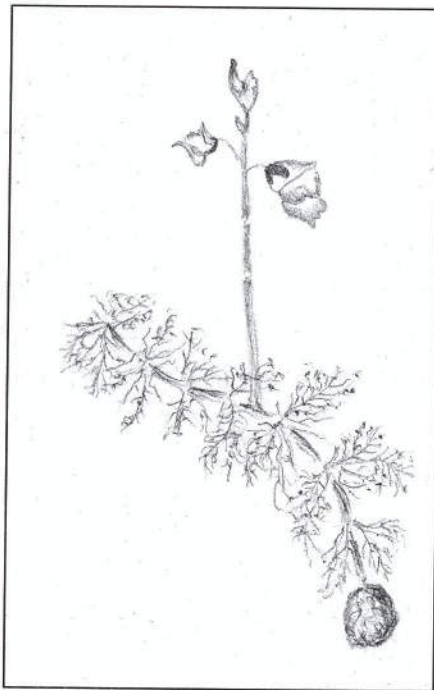
Kereklevelű harmattfü, középen kezd kialakulni a téli áttelelő rügye, amit növekedésükben leállt levelek vesznek körül

zegmohás lápokban, lépréteken, semlyékekben, állóvizek szélein előforduló ritka növény. Atlanti-közép-európai faj. Barna csíkos virágait június-augusztusban hozza. Védett növény, eszmei értéke 10 ezer Ft.

A pongyolarence (*Utricularia australis* (vagy *neglecta*)) síksági, közép-európai, illetve mediterrán faj. Citromsárga virágai június-augusztusban nyílnak.

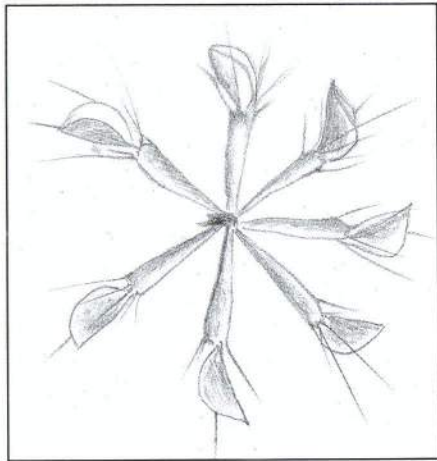
Legkisebb rencéfélénk a kis rence (*Utricularia minor*). Mészkerülő, dombvidéki faj. Iszapos tőzegtalajon él. A gödöllői dombvidéken, Tata környékén, Uzsán és a Baláta-tóban fordul elő. Védelem alatt áll. Eszmei értéke 10 ezer Ft.

A család utolsó hazai képviselője a közönséges vagy lápi hízóka (*Pinguicula vulgaris*). Apró termetű, tőlevélrózsás, világoszöld levelű növényke. Mészkerülő, dombvidéki faj, északi jelleggel. Hazánkban nagyon ritka. Sopron környékén a Kismalom-tónál, illetve Kő-

Közönséges rence, virágos hajtása végén egy teletörüggyel, ami az elhalt növényeszárról leválik és az iszapba merülve telet át

szegnél, Bozsokon található. Levelein apró nyeles és nyeletlen mirigyek vannak. A nyelesek egyfajta ragasztóanyagot termelnek, ebbe ragad bele az áldozat. A menekülési kísérlet hatására létrejövő mechanikai inger megindítja a nyeletlen mirigyek enzimettermelését (ribonukleáz, észteráz, savanyú foszfatáz, amiláz és proteáz képződik). A levél ráhajlik, mintegy becsavarja a rovar, ami két-három nap alatt teljesen elfolyósodik. A „táploldatot” a növény felszívja. A „emésztést” követően a levél kitekeredik és a maradék kitint a szél vagy az eső eltávolítja. A hízóka ibolyakék virágai közel húsz centis száron május-júniusban nyílnak. Kimondottan rovarporozta növény. Porszerű magvait a szél terjeszti. Apró, liliummagyma-szerű rügyekkel telel át.

Aldrovanda egy levélörve. Folyamatos nyári növekedésnél a leghátsó örvök elhalnak és lehullanak.

Ősszel néhány „sarjmagymát” is hoz, és így ivartalanul is szaporodik. Fokozottan védett, természetvédelmi értéke 30 ezer Ft.

Közeli rokona a havasi hízóka (*Pinguicula alpina*) alhavasi arktikus alpin faj. Fehéres-sárgás apró virágait májusban hozza. Egyetlen hazai élőhelyéről, Lesenceistvándról úgy 20 éve kipusztult.

A Droseraceae családot két növényfaj képviseli nálunk. Víz alá merülő növény az aldrovanda (*Aldrovanda vesiculosa*). Levelei örvösen helyezkednek el az öt, maximum tíz centis száron. Ék alakú levéllyelei négy-hat sertében folytatódnak, a serték között van a két levélfélből álló módosult levél, a „csapóka”. Mechanikus inger hatására nem egész egytized másodperc alatt összeháródik a két levélfél. A növény észteráz, savanyú foszfatáz és proteáz enzimekkel bontja le

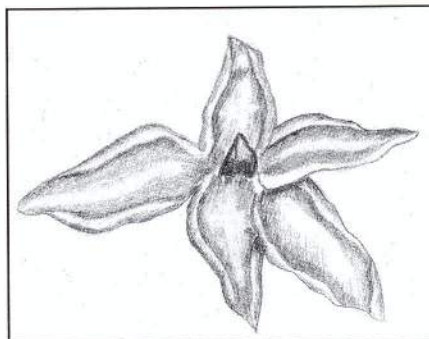
a megfogott élőlényt. Hazánkban csak a Baláta-tóban maradt fent a Spirodela-békalencsés társulás tagjaként. Mészkerülő, síksági, kozmopolita, trópusi származású faj. Kicsi zöldesfehér virágai néha ki sem nyílnak. Természetvédelmi értéke 10 ezer Ft.

A család névadója a harmatfű. Egyetlen hazai képviselője a kereklevelű harmatfű (*Drosera rotundifolia*). Egerbaktán, Kámon, Jeliben, az Örségben, a Vendvidéken fordul elő. Dombvidéki faj. Tőzegmohalápokon, illetve mészmentes kavicsos (Jeli). Kerek levelein a nyeles és nyeletlen mirigyek elszórtan helyezkednek el. A levél szélén hosszú, befelé egyre rövidülő nyeleken csillogó cseppek csalogatják a rovarokat. Érintési inger hatására e mirigyek a levélközép felé behajlanak és az áldozatot fogva tartják. A nyeletlen mirigyek peroxidáz, észteráz, savanyú foszfatáz és proteáz enzimekkel bontják le az áldozatot. Fűzér-szerű virágzatán július-augusztusban jelennek meg rózsaszín vagy fehér virágok. Rovarporozta, de öntermékenyülni is képes. Apró magvait a szél, illetve a víz terjeszti. Pirosra színeződő leveleiből régen festékanyagot, droserint vontak ki. Különböző gyümölcssavakat is tartalmaz, emiatt vérzéscsillapításra is használták. Védett, természetvédelmi értéke 10 ezer Ft.

E növények különleges igényeik miatt nehezen tarthatók kultúrában. Szobanövénynek egyáltalán nem alkalmasak. Vannak viszont trópusi fajaik, amik még egy átlagos lakásban is jól elviselik a „mostohább” körülményeket.

Hazai fajaink védelmét nem is a növények megóvásával, hanem környezetük háborítatlanságával oldhatjuk meg. Ez a hét növényfaj sérülékeny élőhelye miatt igen veszélyeztetett. Egy meleg, aszályos nyár is végzetes lehet számukra, legalább mi kíméljük őket!

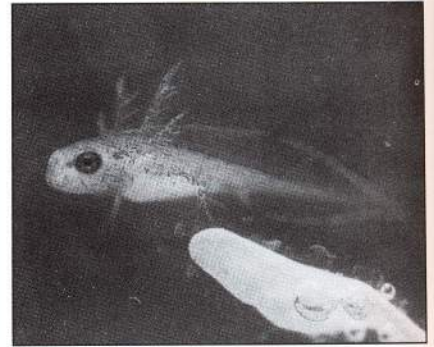
Szöveg és ábra: Benyó Károly

Lápi hízóka, közepén téli, áttelelő rügygel.

ami nem madár

A tavaszi vizek „szörnyecskéi”

3 hetes lárva

A szerző felvétele

Még alig tűntek el a jégfoltok a vizekről, de a lustán csordogáló, dermesztően hideg csatornában, egy-egy hínárcsomó tövében megbújva már ott találjuk az első tarajos gőtéket. Alig néhány napja hagyták el a fagymentes rejtékhelyüket, ahol a téli időszakot töltötték.

A farkos kétéltűek rendjébe tartozó tarajos gőte (*Triturus cristatus*) Európa egyik legnagyobb testű gőtéje. Egy kifejlett nőstény a 18 cm-t is elérheti, a hím kisebb. Európán kívül Kis-Ázsiában, a Kaukázuson túli területeken egészen Iránig honos. Elsősorban a sík vidéki vizek lakója, de a középhegységeken is előfordul, egészen 600 m tengerszint feletti magasságig. Látása meglehetősen gyenge, hiszen a sötét vizekhez, mocsarakhoz szokott. A nyári hónapokban elhagyja a vizet, de ilyenkor is a víz közeli, nedves területeken mozog. Táplálékát nemcsak a vízben, hanem a szárazföldön is szerzi.

Rendkívül érdekes a gőté szerelmi játéka. Március közepén vagy április elején a nászruhás hím – magas, csipkézett háttarajjal, gyöngyházzsínű, ezüstösen fénylő farokkal – lázasan kutat a párzásra kész nőstény után. Ha rátalál, maga mellé és egészen visszahajtott farkával vibráló mozgást végez, ezáltal a kloákájából áradó illatanyagot a nőstény feje felé tereli. Szinte körbetáncolja a nőstényt, és lassan hátrál. Ha a nőstény követi, akkor szinte egészen az aljzatra lapulva jellegzetes alakú ondótokokat rak le, ezeket a nőstény a kloákájával felveszi.

Néhány hét múlva a nőstény 100–150, mintegy 1,5 mm nagyságú petét ragaszt egyesével a vizinövények levelére, igen érdekes módon. A két hátulsó lábával összehajítja a levelet, és a ha-

jtásba helyezi a petét, aminek külső kocsonyás, ragadós burka összeragasztja a levél felületét. Néhány másodpercig összehajtva tartja a levelet, majd ugyanazon a levélen (vagy egy másikon) készíti több hajtást. Egyes levelek ilyenkor harmonikaszerűen össze vannak hajtogatva, és minden egyes hajtásban ott lapul a párányi pete.

A pete további fejlődése erősen függ a vízhőmérséklettől. Kint a természetben lassabban, míg szobahőmérsékleten gyorsabban játszódnak le a folyamatok. Itt mintegy 10 óra múlva bekövetkezik a petét két félgömbre osztó első barázdálódás. További 8-10 óra és megtörténik a második barázdálódás, majd ettől kezdve felgyorsulnak az események, a pete szabad szemmel is jól látható változásokon megy át. A hatodik és kilencedik nap között megjelenik a gerincvelő, valamint a fej- és a farokkezdemény, majd az agykezdemény és a kopolyúfív. A tizedik napon már láthatóvá válik a lárva, és már mozog a petében. Ezután láthatóak lesznek a szemek, a kopolyúfonalak, és a 15-16-ik napon a lárva kibújik a peteburokból. Rögtön lesüllyed a fenékre, néhány napig alig mozog és nem is táplálkozik, ilyenkor a meglévő szikanyagot használja fel. 4-5 nap múlva aztán már ügyesen úszik, és elkezd táplálék után járni. A lárva átalakulása viszonylag lassan megy végbe, sőt előfordul, hogy egyes állatok csak a következő évben alakulnak át. 3-4 hetes korukra már megjelennek a lábkezdemények, a kopolyúfonalak lassan fogyni kezdenek, majd augusztus tájkára kialakul a tüdő, kifejlődnek a lábak, a lárva átalakul és elhagyja a vizet. Természetesen a nős-

Átalakulás után

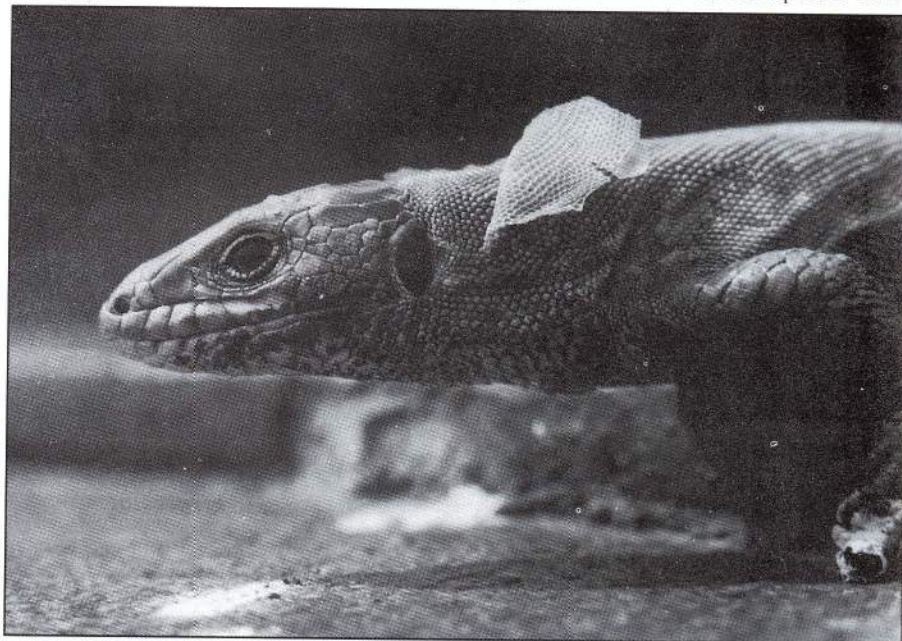
A szerző felvétele

tény által lerakott petékből csak nagyon kevés állat éri meg ezt a kort, hiszen az apró lárva kitűnő és viszonylag könnyen elfogható zsákmányt jelentenek a halaknak, a szitakötőlárváknak, a csikbogaraknak, sőt még a felnőtt fajtársaknak is.

Péchy Tamás

Gyíkjainkról

Ellentétben a kígyókkal, a gyíkokat a legtöbb ember kedveli, de legalábbis nem fél, nem irtózik tőlük. Hazánkban hét fajuk él, ezeket három családba soroljuk. Az úgynevezett nyakörves gyíkok között

Vedlő zöld gyík

Fotó: Zsoldos Árpád

a legnagyobb és legismertebb a zöld gyík. A hímek teljes hossza elérheti a 30-35 cm-t. A smaragdzöld állat torka kora tavasszal gyönyörű kék, hasoldala sárgás. A nőstény és a fiatalok egyszerűbben színezettek. Zöld gyíkokkal napsütötte erdőszéleken, bokros domboldalakon, szőlőhegyeken, alföldi borókásokban egyaránt találkozhatunk. Kedvező időben március végén bújnak elő téli rejtékükből és októberben térnek nyugovóra. A nőstény 6-15 puha héjú tojását májusban rakja le, földdel, avarral gondosan betakarja. A fiatalok a nap melegének hatására a nyár második felében bújnak elő. Ekkor mindössze 3-4 cm hosszúak. A hím zöld gyíkok területet, territóriumot tartanak, azt védik, s ragaszkodnak hozzá. Minden territóriumban van egy vagy több sűrű bozót, szikla stb., ahol az állat szükség esetén védelmet találhat. A zöld gyík ügyesen mászik, gyakran láthatunk bokrok vagy alacsony fák ágain napozó példányokat. Tápláléka különböző rovarokból, sáskákból, szöcskékből, lepkékből stb. áll, de alkalmilag fiatal gyíkokat is zsákmányol.

Nevével ellentétben a fürgé gyík viszonylag lassú mozgású állat. A hím oldalai a tavaszi nászidőszakban gyönyörű füzöldek. Jellemző tartózkodóhelyei a le-

gelők, a füves árokpartok, a vasúti tölések. Hazánkban a leggyakoribb gyíkfajok egyike.

A karcsú testű, mozgékony fali gyík kultúrákötető faj. Tulajdonképpen élőhelyei a napsütötte sziklás lejtők, hegyoldalak, de mindenütt megtelepedett a kőbányákban, a szőlőhegyek kőbástyáin, öreg kőkerítésekben is. Budapesten rend-

szeresen láttam például a Mátyás király úton, a járda mentén, a kerítés tövében sűtkérező példányokat, de gyakori a gellérthegyi játszótérek kőfalainak közelében is.

Az előbbihez hasonlóan karcsú testű és rendkívül mozgékony homoki gyík nevének megfelelően az Alföldön, a Duna-Tisza közén, illetve a Tiszántúlon él. Jellemző a hátoldalán, a nyakszirttől a farok tövéig húzódó keskeny, füzöld csík. A füvel csak ritkásan benőtt homokos legelőket, árokpartokat kedveli, ha üldözik, földi lyukba menekül. A nőstények május végén vagy júniusban 2-6 tojást raknak, belőlük augusztus végén vagy szeptemberben bújnak ki a kis gyíkok. Nyomban fűgék és önállóak, apró rovarokkal, pókokkal táplálkoznak.

A nyakörves gyíkok hazánkban legritkább képviselője az elevenszülő vagy hegyi gyík. Az úgynevezett jégkor utáni maradványterületekről (pl. Hanság, Ócsa, Bátorliget) ismert, de sehol sem gyakori. Tözezlápokon, turjánosokban, nedves kaszálókon él. Az előbbi fajokkal ellentétben a fiatalok a nőstény testében fejlődnek ki, s vagy nyomban kibújnak a lerakott tojásból, vagy (ha a tojáshej már az anya testében felreped) közvetlenül jönnek a világra. A hegyi gyík csigákkal,

Törékeny gyík

A szerző felvétele

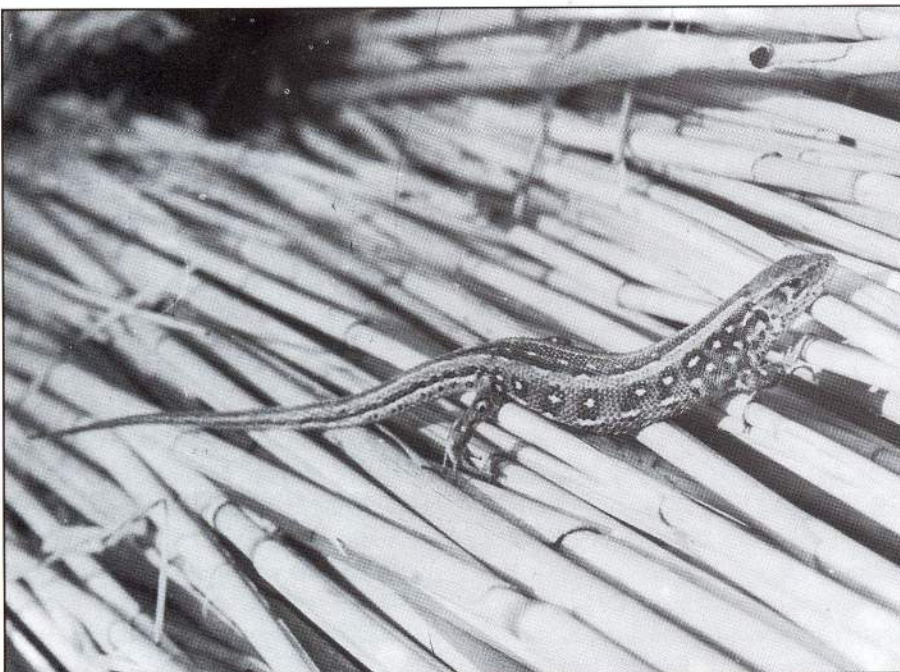
gilisztákkal, pókokkal és rovarokkal táplálkozik, hazánkban március végétől októberig látható.

Míg a nyakörves gyíkok szemhéjai mozgathatóak, addig a vakondogyík-félék egyetlen hazai képviselőjének, a magyar vagy pannongyíknak szemhéjai mozdulatlanok, a kígyókhöz hasonlóan átlátszó burokká nőttek össze. Szemeiket tehát nem tudják becsukni, pillantásuk ezért merev, kígyószerű. A pannongyík általában csupán 7–8 cm hosszú, rézszerű, hengeres testű állat, lábai gyengék, rövidek, szaladni nem tud, inkább kígyózó mozgással halad előre. Magyarországon szigetszerűen fordul elő, elsősorban a mészkőhegyek déli kitettséggű, rövid fűvű, sziklával beszórt lankáin. Március közepén ébred, és ilyenkor lehet a legkönnyebben megfigyelni. Később, amikor a fű már növekedésnek indul, ritkán látni. Napközben többnyire kövek alatt, földi lyukban rejtőzik. A nőtények június-júliusban 5–6, borsó nagyságú to-

jást raknak, ezekből augusztus végén vagy szeptemberben bújnak elő a fiatalok. Pókokat, apró rovarokat, férgeket fogyasztanak.

A törékeny vagy lábatlan gyíkot sokan kígyónak nézik és sajnos nagyon gyakran pusztítják is. A többnyire 40–45 cm hosszú állat teste hengeres és miután végtagjai hiányoznak, valóban kígyószerű. Színezete változó, felül barnás, néha rézszerű vagy sárgás árnyalattal, a hímet elszórt, világoskék pettyek díszítik. Nyirkos talajú erdőkben, bokrosokban tanyázik, földi lyukban lévő rejtékét többnyire csak az esti szürkület idején hagyja el. Nagy záporok után viszont gyakran sütkeznek a reggeli órákban. Áprilisban bújnak elő, a nőtények a nyár végén a hegyi gyíknál már említett módon 8–10 fiatal hoznak a világra. A törékeny gyík gilisztákkal, csigákkal, hernyókkal táplálkozik. Hazánkban, a többi gyíkfajhoz hasonlóan, védett.

Schmidt Egon

Napozó fűrgyík

Fotó: Péchy Tamás

mme-hírek

egy hónap, egy madár, egy whisky

J&B

RARE

SCOTCH WHISKY

Emelem poharam a hónap madarára – mondja dr. Kalotás Zsolt, a Madártani Intézet igazgatója, és J&B whiskyvel koccint a jelenlévőkkel.

Whisky? Koccintás? Hogy kerül a *Madártávlat* lapjaira? Mielőtt még megbotránkoznának kedves olvasóink, gyorsan megmagyarázom.

A világ egyik leghíresebb whisky-jének, a J&B-nek magyarországi forgalmazója, a Zwack Kereskedelmi Kft., 3 millió Ft támogatást ajánlott fel a Madártani Intézetnek madárvédelmi célra. Az intézet – egyesületünkkel együttműködve – kidolgozta a „Hónap madara” című kampánysorozatot, amelynek lényege, hogy a kiválasztott madárfajok védelme kiemelt figyelmet kap az adott hónapban. A támogatást pedig a védelmi célok eredményesebb megvalósítására lehet fordítani.

A kiválasztott fajok a következők: január – réti sas, február – uhu, március – fehér gólya, április – tűzok, május – gyurgyalag, június – szalakóta, július – kék vércse, augusztus – gulipán, szeptember – kövirigó, október – gyöngybagoly, november – kerecsensólyom, december – parlagi sas.

Egyesületünk történetében ez az első „kívülről” indult kezdeményezés. Tehát a támogató ajánlotta (önként) segítségét, mert saját üzleti és reklámtevékenységében fontosnak tartotta a természetvédelem ügyét a „zászlójára tűzni”.

Azt remélhetjük, hogy a jövőben egyre több ilyen együttműködésre lesz lehetőségünk, még akkor is, ha jelen esetben a híres whisky rendszeres fogyasztói nem elsősorban a madárvédők lesznek.

Kállay György

Elvadított parlagi sasok a Hortobágyon

A *Madártávlat* 1994/1. számában már beszámoltam a 11 db parlagi sas sikeres szabadon bocsátásáról. Az azóta történt megfigyelések és egyéb információk alapján újabb adatokhoz jutottunk, amiket ez úton teszünk közzé.

Egyesületünk a BirdLife International támogatásával 1993 decemberében nemzetközi parlagisas-védelmi konferenciát szervezett Királyréten. Természetesen napirendre kerültek a német vámosok által lefoglalt sasokkal kapcsolatos eredmények is. A grúz vendég elmondta, tudomása szerint Kazahsztánban egy fé-

vadságuk mértéke sajnos nem érte el a fészkekből kirepült társaik embertől való félelmét. Tagtársaink és a HNP Igazgatósága szakembereinek segítségével késő őszig folyamatosan figyelemmel kísértük életüket, viselkedésüket. Egyedi jelölésük alapján lehetőségünk nyílt egymástól és vad társaiktól megkülönböztetni őket.

Ősszel, miután legkedveltebb zsákmányaik, az ürgék eltűntek, megszűnt számukra a kedvező táplálkozási lehetőség, és az esőzések beálltával valamennyien elhagyták a Hortobágy környékét.

Újra szabadon

A szerző felvétele

szekekből szedték ki a fiókákat, de megkezdésünkre információja szerint nem 11, hanem 22 sást vittek Szlovákiába. A szlovák kollégák megerősítették az elhangzottakat, miszerint további 11 sas tulajdonjogát illetően peres eljárás folyik hazájukban. Részünkről felajánlottuk, ha szükség lesz rá, vállaljuk további sasok visszavadítását is.

Megfigyeléseink alapján beigazolódtott, hogy a szabadon eresztett példányok sikeresen beilleszkedtek természetes környezetükbe, röpképességben a vad sasokkal is felvehették a versenyt, eredményesen zsákmányoltak. Elengedésük után két hónappal már irántunk is bizalmatlanokká váltak, aminek örültünk, de

Örültünk, hogy sikerült elvonulniuk, túljutottak az első nagy akadályon, visszatértek a természetbe, de kétségeink is voltak. Vajon megállják-e vad társaikhoz hasonlóan a helyüket? Elég erősek és tapasztaltak-e már az önálló életre?

Az őszi vonulás, kóborlás nagy próbatétel a madarak számára, kiváltképp akkor, ha első alkalommal teszik meg. Közben a gyengék elpusztulnak, de az életerős egyedekre is számos, a civilizáció okozta veszélyforrás leselkedik. Gyűrűzési adatok alapján bizonyított, hogy a Kárpát-medencei parlagisas-állomány – elsősorban a fiatal madarak – Görögországig kóborolnak, de tudomásunk van egy Szlovákiában jelölt és Izraelben megkezdett példányról is.

Várakozással telt a tél, vajon visszatérnek-e a sasok 1994-ben a Hortobágyra? Tapasztalataink alapján tudjuk, hogy a ragadozó madarak erősen kötődnek megszokott területükhöz, de ez esetben kétségeink voltak, hiszen egyedi, mesterseges esetről van szó, s nem tudhattuk, hogy számukra a Hortobágy vagy Kazahsztán jelenti-e az eredeti élőhelyet.

Végre kitavaszkodott és a vadrópsett területen nagy csapatokban megjelentek a seregélyek, búbicek. Április elején, a tavaszi napsütésben sűtkérező ürgék látán nagy örömünkre a kék égbolton mozdulatlan szárnyakkal körözve megjelentek a parlagi sasok, de azonosításra még nem volt lehetőségünk. Néhány nappal később Dudás Miklós barátom felismerte az egyik visszatért, éppen egy ürgét tépő sasunkat. Rövidesen még három, általunk elengedett sást figyeltünk meg. A nyár folyamán összesen 4 madarat sikerült felismerni, ezt jó eredménynek tartjuk.

Feltételezzük, hogy telelőhelyükről nem mindegyik tért vissza, s azok sem mind Magyarországra. A vad példányok között nem sikerült valamennyi visszatért madarat megfigyelni, azonosítani.

1994 őszén ismét elvonultak a sasok. Kíváncsian várjuk, 1995 tavaszán visszatérnek-e még Magyarországra vagy most már ivaréretten, ősi ösztönüktől hajtva eredeti élőhelyükre, Kazahsztánba repülnek költeni.

Az elvadított 11 sas közül napjainkig sérült, elpusztult egyed nem került kézre. A további eredményekről lapunkban a későbbiekben is beszámolunk.

Bagyura János

Elvadító röpdre

A szerző felvétele

Új Helyi Csoport alakult

A nemrégiben alakult Dél-balatoni Természetvédelmi Csoport (az MME 35-ös számú Helyi Csoportja) elnöke dr. Havranek László, titkára Szabó Balázs, titkárhelyettese Szász Sándor.

A csoport megalakítását azért tartotuk fontosnak, mert a dél-balatoni régió fehér folt volt az Egyesület működési területén, ugyanakkor nagy igény mutatkozott a szervezett természetvédelmi munkára. Egyik legfontosabb feladatunknak tartjuk a Balatonon a folyamatos monitoring (szinkron) megszervezését. Ennek érdekében együttműködési megállapodási szerződést kötöttünk a Vízirendészettel, miszerint havonta egy alkalommal radarhajóról vízmadár-számlálást végezhetünk. Cserébe ismeretterjesztő előadásokat tartunk a vízirendőrök továbbképzéseiben a Balaton élővilágáról és természetvédelmi problémáiról. Szeretnénk elkészíteni a Nagyberkek, illetve a Fehérvízi láp TT természetvédelmi állapotleltárát, mivel ezekről a területekről nagyon kevés információ áll rendelkezésre.

A Dél-balatoni Természetvédelmi Csoport székhelye Fonyód, a régió egyik legnagyobb iskolaközpontja, ezért iskolai foglalkozások beindítását, madarászuli és természetvédelmi táborok megszervezését tervezzük. A jövőben szeretnénk egy regionális természetvédelmi folyóiratot is megjelentetni, amelyet a helyi oktatási intézményekbe, könyvtárakba és az önkormányzatokhoz juttatnánk el.

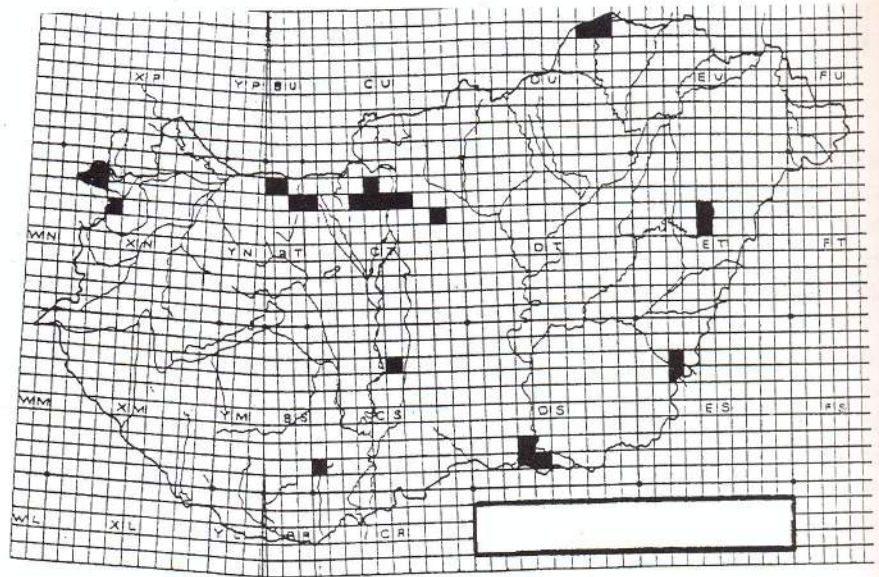
Munkánkhoz segítséget nyújt a Somogy megyei Múzeum Természetudományi Osztálya, a Balatoni Vízirendészet és a Pannon Agrártudományi Egyetem Állattenyésztési Kara is.

A Dél-balatoni Természetvédelmi Csoport levelezési címe: 8640 Fonyód, Ady Endre út 71. Telefon: (85) 361-191.

Szabó Balázs

Számoljunk madarakat!

A 20. század vége felé közeledve az ember által okozott környezetszennyezés és természetátalakítás olyannyira felerősödött, hogy az élőlények többségét, sőt magát az embert is fenyegeti. Az élőlények különböző módon reagálnak a változásokra: egyes fajok elszaporodnak

A megismételt számlálású területek Magyarországon

1. ábra

az ember alkotta mesterséges környezetben, míg mások – sajnos ez utóbbi sokkal gyakoribb – nem képesek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, ezért megrikkulnak, kipusztulnak a Földről.

Hazánkban még szerencsére sok olyan élőlény fordul elő nagy tömegben, ami esetleg más országokban már a kipusztulás szélén áll. Elég csak a nálunk gyakori költő madárfajok állományadatait összehasonlítani a nyugat-európai költőállományokkal. Nagyon fontos e környezetkárosító folyamatoknak még időben való észlelése, hogy a természetvédelemnek ne az utolsó pillanatban kelljen közbelépnie, amikor talán már jövétlen károk keletkeztek. Csak úgy tudjuk ezeket a változásokat kimutatni, ha a fajok állományainak változásait évről-évre nyomon követjük számlálás segítségével.

Miért a madarakat?

A madarak érzékenyek a környezet változására, akár a költőhelyen, akár a vonulási útvonalon történik is az. Az állományok változásai jól mutatják a környezetben bekövetkező mesterséges vagy természetes változásokat. A madarak könnyen észlelhetőek, egy távcsővel vagy akár hang alapján bárki felismerheti az egyes fajokat a terepen. Nem véletlen, hogy már az 1970-es évek közepétől kezdve számos európai és észak-amerikai országban indítottak be a madárállományok változásait vizsgáló programokat.

Hogyan számolhatjuk a madarakat?

Többféle számlálás létezik. Az egyik típus a területhez kötődő, a másik adott időponthoz. Az utóbbiak közé tartoznak

az elsősorban vonuló és telető madárállományok felmérésével foglalkozó különböző szinkron megfigyelések. Ilyen a vízi és pusztai élőhelyek felmérése és a kékesréthéja-szinkron.

A területhez kötődő számlálások elsősorban a költési időszak állománybecslésével foglalkoznak. A territóriumterképezés 8–10 terepbejárást igénylő, igen pontos módszer. Ilyen hazánkban 1991 óta a ritka és telepesen fészkelő madarak állományfelmérése. A másik két módszerrel a madarak állományváltozásait lehet vizsgálni évről-évre. A sáv módszer lényege, hogy a területünkön végigmenve egy meghatározott szélességű sáv mentén számoljuk meg az összes madarat. A pontszámlálás ehhez hasonló, de itt megállási pontokon számolunk. 1988-ban indult meg a hazai gyakoribb madárfajok (elsősorban énekesmadarak) állományviszonyainak nyomon követését segítő énekesmadár-pontszámlálási program. A fenti programokat Egyesületünk Állományfelmérő Szakosztályának tagjai végzik és az MME Monitoring Központja irányítja, értékeli.

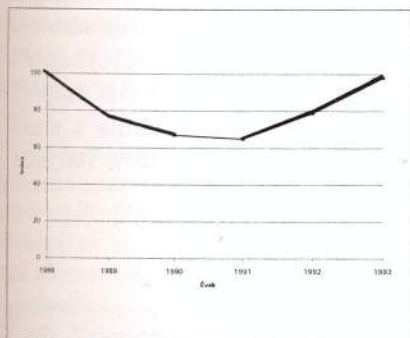
Hogy történik a pontszámlálás?

A pontszámlálás elvégzése évente mindössze egy terepbejárást igényel. Költési időszakban, május 1–20. között tart a számlálás 20 megállási ponton. A pontokat érdemes valahogy megjelölni a terepen: fa megfestésével vagy műanyag szalaggal, hogy a következő évi számláláskor is visszataláljunk hozzájuk. A megállási pontok erdőben 200 méterre, nyílt élőhelyen 300 méterre legyenek egymástól, hogy a madarak kétszeri számolását elkerüljük. A számolás minden pon-

ton pontosan 5 percig tart. A fajokat elsősorban az énekük alapján észleljük, tehát a jó hangismeret fontos. Az észlelt madarak számát minden ponton párokra átszámítva tüntetjük fel (pl. 1 éneklő hím=1 pár, 1 fészek=1 pár, 1 élelmet hordó tojó=1 pár, 1 kirepült család=1 pár, 1 hím és 1 tojó együtt=1 pár stb.), és ezen kívül minden ponton rögzítjük az élőhely növényzeti kódját is a következők szerint:

- 1 – nádas
- 2 – rét, legelő, esetleg elszórt fákkal vagy bokrosokkal
- 3 – mezőgazdasági területek, szántók, ugarok, illetve. erdei tarvágások
- 4 – szőlősök, gyümölcsösök, kertés lakott területek
- 5 – lombos erdő és vegyes erdő, ahol a lombos fák aránya nagyobb mint 50%
5A – fiatal, cserjeszintű erdő
5B – záródott erdő
- 6 – tűlevelű és vegyes erdő, ahol a tűlevelű több mint 50%
6A – fiatal, cserjeszintű erdő
6B – záródott erdő

A sisze fűzike indexváltozása 1988–1993 között. A vastag vonal jelent szignifikáns változást.

Eredményeink

Az 1. ábra mutatja azokat az UTM-négyzeteket, ahol két egymást követő évben pontszámlálás történt. Mint látható, az ország nagy területeiről még nem rendelkezünk adatokkal (Dunántúli-dombvidék, Északi-középhegység nagy része, Alföld egyes részei). Nagyon fontos lenne a természetvédelmi területeken, nemzeti parkokban pontszámlálást végezni. A felmért területek száma 1988 és 1994 között 20 és 36 között változott. Mivel eddig főként erdős területekről érkeztek adatsorok az egyesületbe, a 20 leggyakrabban erdei madárfaj esetében tudtuk kiszámolni az ún. populációváltozási indexet. Ennek az indexnek az alakulá-

sából következtethetünk a bekövetkezett változásokra.

A legérdekesebb állományváltozása a sisze fűzike volt 1988–93 között (2. ábra). 1988–90 között szignifikánsan (tehát statisztikailag is jelentősen) csökkent az állománya, míg 1991-től kezdve szignifikáns növekedés figyelhető meg. További vizsgálatok szükségesek annak kiderítésére, hogy vajon mi állhat ennek a változásnak a hátterében, de elképzelhető, hogy a vonulás során bekövetkezett hatás eredményezte ezt a hullámvölgyet. Angol kutatók mutatták ki először, hogy a vonulási útvonalon bekövetkező negatív hatások egyes madárfajok állományait jelentősen csökkenthetik. Hazai vizsgálatok közül Dr. Szép Tibor mutatta ki ezt az összefüggést a partifecskekénél. 1990-ben aszályos év volt a Szahel-övezetben, azon a területen, ahol sok hosszú távú vonuló faj – köztük a sisze fűzike is – átvonul vagy ideiglenesen megpihen. Ezért feltételezhetjük, hogy talán a sisze fűzike számára is fontos a Szahel-övezet, és az itt bekövetkező változások jelentősen módosítják a vonuló és a költő állományt.

Köszönettel tartozunk munkájukért a következő kedves tagtársainknak – reméljük a jövőben is részt vesznek a pontszámlálásban: Berdó József, Emri Tamás, Fűri András, Forgách Balázs, Győrössi Tamás, Jánoska Ferenc, Jolsvai Gábor, Horváth Lajos, Horváth Róbert, Dr. Kasza Ferenc, Kalivoda Béla, Dr. Kárpáti László, Kovács Sándor, Kern Roland, Leitert Ottó, Lovászi Péter, Mogyorósi Sándor, Dr. Moskát Csaba, Musicz László, Oroszi Zoltán, Péntes László, Pintér András, Palkó Sándor, Pócze Vilmos, Schmidt András, Selmezi Kovács Ádám, Soproni János, Sós Endre, Szalai Kornél, Szigeti Balázs, Tar Attila, Tirják László, Träser György, Varga Zsolt, Vass János, Zeke Tamás, Zöld Barna, Zsoldos Árpád, Waliczky Zoltán.

Várjuk a következő címen mindazok jelentkezését, akik kedvet kaptak e rövid ismertető után, hogy részt vegyenek a pontszámlálásban: Énekesmadár-pontszámlálási Program, MME, 1121 Budapest, Költő u. 21.

Bóhm András–Szinai Péter

Címváltozás!

Az MME Baranya megyei Helyi Csoportjának címe megváltozott. Az új cím: 7621 Pécs, Felsőmalom u. 22. Tel.: (72)

312–227. A csoportnak és Bank László alelnöknek címzett küldeményeket a jövőben az új címre kérjük postázni.

PKMK

Mint arról a *Madártávlat* előző számában beszámoltunk, 1994 októberében megalakult egy független madártani munkacsoport, a Pest Környéki Madarász Kör (PKMK). Szervezetünk az MME és a Göncöl Alapítvány támogatásával működik. Az MME fontosabb programjaiban szervezeten és más madártani csoportokkal összehangoltan veszünk részt. Az egyik ilyen országos szintű program a Vizes és Pusztai élőhelyek Felmérése. Ennek keretein belül az Esztergom-Budapest közötti Duna-szakasz átvonuló és telelő madárfajainak állományfelmérését végezzük megalakulásunk óta, és már ezen rövid idő alatt körvonalazódtak a vízivadak fontosabb gyülekező- és pihenőhelyei. Lehetőségeink szerint – egyes madárfajokra hangsúlyosan koncentrálva – megállapítottuk azok telelőállományának nagyságát is. 1995-ben fő feladatunknak tekintjük a Szentendrei-sziget madártani szempontból való feltérképezését, de emellett több kisebb programot is szervezünk, melyekre továbbra is várjuk aktív, terepi munkára elszánt, főleg fiatal tagok jelentkezését!

Horváth Gábor

MME, 1121 Budapest, Költő u. 21.,
Tel. és fax.: (1)175–8327, Tel.: (1)156–
2133, E-mail: gabor@mme.zpok.hu

Selmezi Kovács Ádám

Göncöl Alapítvány,
2600 Vác, Ilona u. 3., Tel. és fax:
(27)311–179, Tel.: (27)314–983
E-mail: adam@goncol.zpok.hu

● **A pápaszemes réce** (*Somateria fischeri*) az európai állatkerék egyik legkritikábban bemutatott madárfaja, de igazi hazájában, Nyugat- és Északnyugat-Alaska partjain és a közeli szigeteken, illetve Északkelet-Szibériában sem volt soha gyakori madár. Alaszkában a fészkealjok átlagosan 4,5 tojást tartalmaztak, Szibériában valamivel többet, átlagosan 5,6 tojást találtak. Amerikai ornitológusok szerint az állomány 1971 óta katasztrofális mértékben, kerekén 96%-kal csökkent! Ennek az egészen rendkívüli megfogyatkozásnak az okát vagy okait mind-ezideig nem sikerült tisztázni, de a vizsgált példányok vérében igen nagy mennyiségben találtak nehézfémeket (kadmium, szelén). A hatvanas évek elején amerikai és kanadai ornitológusok Alaszkában gyűjtötték a pápaszemes réce tojásait, melyeket keltezőgépekbe tettek. Az angol Wildfowl Trust 1965-ben kapott több párt. Tekintettel a faj természetes állományában bekövetkezett súlyos veszteségre, a kutatók egy összehangolt tenyésztési program megkezdését ajánlják az Európában tartott példányok segítségével, hogy a felnevelt ivadékokból szükség szerint juttassanak vissza példányokat a tulajdonképpeni költőhelyekre.

● **A Madártávlat I. évfolyamának 3. számában** hírt adtunk arról, hogy egy 12 éves bajor kislány, Carlina Stockinger, az olaszországi madárpusztítást bemutató televíziós filmet látva aláírást kezdett gyűjteni e szörnyűség ellen. Mint most a *Die Gefederte Welt* című német szaklap írja, ez a kezdeményezés megmozgatta a társadalmat, és több mint 30 ezer beérkezett tiltakozás után Dr. Gerhard Glück, a bajorországi állatvédelemért is felelős államminiszter az akciót befejezettnek nyilvánította. Mint Bernhard Schneider (Berlin) írja, a tiltakozók között neves kutatók, művészek, rádiósok és televíziósok, tanulók és mindegyikük egyszerű természet- és madárbarátok voltak Németországból, Svájc-ból, Magyarországról, sőt Olaszországból is. Örömmel olvastam a harmadikként említett Magyarországot, hiszen ez azt jelenti, hogy korábbi felhívásunk nem volt hiábavaló, és tagjaink közül többen, talán sokan támogatták aláírásukkal a kis-

lány kezdeményezését. Nem akarunk néma tavaszt – jelentette ki a német államminiszter, Rachel Carson méltán híres könyvére célozva, és minden Olaszországba utazó turistát arra kérte, bojkotálják azokat az olasz éttermeket, ahol az étlapon énekesmadarak szerepelnek. Dr. Glück kilátásba helyezte azt is, hogy megbeszéléseket folytasson az olasz, a spanyol és a francia konzullal az aláírás kezdeményezője, Carlina Stockinger jelenlétében. A kislány szervezte tiltakozás biztosan nem fogja egy csapásra megváltoztatni a helyzetet, nem szüntetheti meg az olaszországi madármészárlást, de egy kis lépést jelent előre. És a sok kis lépésből – ha lesznek ilyenek – nagy eredmények is szülehetnek.

● **Angliában** már régóta használják az úgynevezett fészkekártyákat, amikor előre meghatározott módon gyűjtenek adatokat egy vagy több madárfaj költésével kapcsolatban. Egyebek mellett a barázdabillegető 1186 fészkealját vizsgálták, összesen 5747 tojással. Az átlagos fészkealj nagyság ezek alapján 4,85 tojás volt, a fiókák 63,8%-a kelt ki, 82,6%-uk hagyta el szerencsésen a fészket. Valamennyi (1186) fészkealjat alapul véve viszont a lehetséges fiókák 52,7%-a (fészkealjként 2,55) repült ki. A veszteség kb. 50%-a ragadozók tevékenységére vezethető visz-

za, amikor az öreg madarak vagy a még fészkekben lévő fiókák (tojások) pusztultak el. Angliában, de Finnországban is úgy találták, hogy a legnagyobb fészkealjkából repült ki a legtöbb fióka, a fészkealjok nagysága tehát nincs hatással a költés eredményességére.

● **A szajkók** gyakorlatilag egész évben dugdosnak az avarba különböző táplálékfeleségeket. Hazánkban ezt a leggyakrabban akkor figyelhetjük meg, amikor a tölgymakkot hordják, néha tucatnyi madár egyetlen fáról. Külföldi kutatók vizsgálatai szerint akár 5–8 kilométernyire is eljárnak gyűjtögetni. Azok a szajkók, amelyek a zsákmányt csak a közelben rejtik el, egyszerre csak 1–2 makkot szállítanak, de ha messze kell repülniük, a tölgymakkok nagyságától függően 5–7 vagy akár 10 szemet is a torokzacskójukba gyömöszölhetnek. Az utolsó makkot – függetlenül attól, hogy mennyi van már a torokzacskójukban – rendszerint a csőrükben viszik a rejtékhely felé. És hogy milyen mennyiséget képes a szajkó „elültetni”, arra csak egyetlen adat: egy a német Hessen tartományban figyelt kb. 65 szajkóból álló csoport 4–5 kilométernyire hordta a makkot, becslések szerint 200–300 ezer darabot.

S. E.

Szajkó a fészken

Fotó: Péchy Tamás

Kabasólyom

Grafika: Muray Róbert

Madaraink Afrikában

Ma már közzismert és elfogadott tény, hogy a madarak az évszakok váltakozásával összefüggésben vonulnak, s bárkit kérdezzünk is meg, hogy hova, szinte biztosan egyből rávágja: Afrikába. Ez azonban nem volt mindig ilyen nyilvánvaló.

Valószínűleg már az őskori embert is érdekelt a madarak időszakos eltűnése, illetve a célterületeken való csapatos megjelenése, az ókori gondolkodókat azonban biztosan foglalkoztatta a jelenség, Arisztotelész például „magyarázatot” is adott rá. Véleménye ezer évig meghatározó volt, szerinte a madarak a téli hideg elől folyók és tavak iszapjába fúrják magukat, vagy faodvakban, sziklabarangokban, illetve kéregpedésekben telelnek át. Hereford püspöke a kor nagy tudású, művelt embereként 1703-ban még azt állította, hogy a madarak a Holdba repülnek telelni. Néhányan azonban már nagyon korán megkérdőjelezték ezeket a véleményeket. A XIII. században élt II. Frigyes német császár kereszties hadaival a Földközi-tengeren hajózva nagy csapatokban dél felé repülő madarakat látott, s a vadászmadarokról írott könyvében kifejti, hogy szerinte a madarak valahol délen telelnek. Hatszáz év múlva Linné javaslatára Európa több pontján is figyelték és feljegyezték a madarak mozgási irányát. Innen már „csak” egy ugrás volt Leonard Frisch, Dette postahivatali igazgató, és Fridrich Falz Fein előgyűrűzési kísérlete. A madárgyűrűzés meg-

teremtőjének a dán Hans Christien Mortensent tekintjük.

A gyűrűzés megjelenése előtt is voltak konkrét tárgyi bizonyítékai annak, hogy egyes madarak valahova délre vándorolnak. A németországi Mecklenburgban 1822-ben egy hosszú, egzotikusnak látszó nyílveszővel átlőtt nyakú gólyát (*Ciconia ciconia*) találtak. A nyílveszőről szakértők megállapították, hogy Afrikából való. Viszonylag rövid idő alatt még tizenöt hasonló madár került kézre.

A mai madarászoknak könnyebb dolguk van, az elmúlt száz év gyűrűzési-visszafogási adataiból már rengeteg adat áll rendelkezésükre. Időközben a biológia testvértudományai is hatalmas fejlődésen mentek keresztül, és mára már azt is tudni vélik a kutatók, hogy miért is vonulnak a madarak.

Mai tudásunk szerint a legvalószínűbb, hogy madaraink vándorlásának hátterében a legutóbbi jégkorszak megszűnésével bekövetkező klimatikus változás áll. Körülbelül tízezer évvel ezelőtt az északi féltekéről lassan visszahúzódott a jég, s a nyomában felszabaduló hatalmas területeket a dél védetségében élő madarak (és egyéb élőlények) lassan benépesítették. A kutatók véleménye szerint közeli rokonságban álló fajok egy közös területen alakultak ki, s ezekből a géncentrumokból történt meg a kirajzás. A számtalan példa egyike a Mediterráneumban élő szuharbuja (*Cisticola juncidis*). A *Cisticola* nemnek Európában csak egy, Afrikában 44, ezenkívül szerte az egész világon csak két faja él. Vannak olyan madarak is, melyek nem hagyták el ősi területeiket, például a hat fajt számláló egérmadár-félék családja (Coliidae) csak Afrikában, a Szaharától délre él.

Az Európát (földtörténeti és evolúciós mértékkel nézve) „nemrégiben” elfoglaló jövevények a viszonylag rövid idő miatt még nem tudtak alkalmazkodni a minden évben, a tél beálltával megjelenő „kis jégkorszakhoz”, ezért az ezzel párhuzamosan jelentkező élelemhiány miatt kénytelenek délre, az ősi területek felé vándorolni. Az evolúció azonban még nem állt meg, ami él, az ma is folyamatosan változik. Miközben madaraink minden évben oda-vissza megjárják az utat az afrikai telelőterületekig, az emberi gondolkodás és a tudomány fejlődésének eredményeképpen ma már azt is tudjuk, hogy konkrétan hová és miért vonulnak. Már „csak” a hogyanra kell megtalálnunk a választ. Talán nekünk is lesz erre néhány ezer évünk.

Orbán Zoltán

Barátposzták evolúciós „ugrása”

Az európai szárazföldön honos barátposzták (*Sylvia atricapilla*) évezredek óta mediterrán vagy afrikai tájakon töltik a téli időszakot. A vonuláskutatás adatai szerint Spanyolországtól Itálián át Görögorszáig éppúgy megtalálhatók az Európa zordabb vidékeiről érkezett téli vendégek, mint Marokkóban vagy Kenyában.

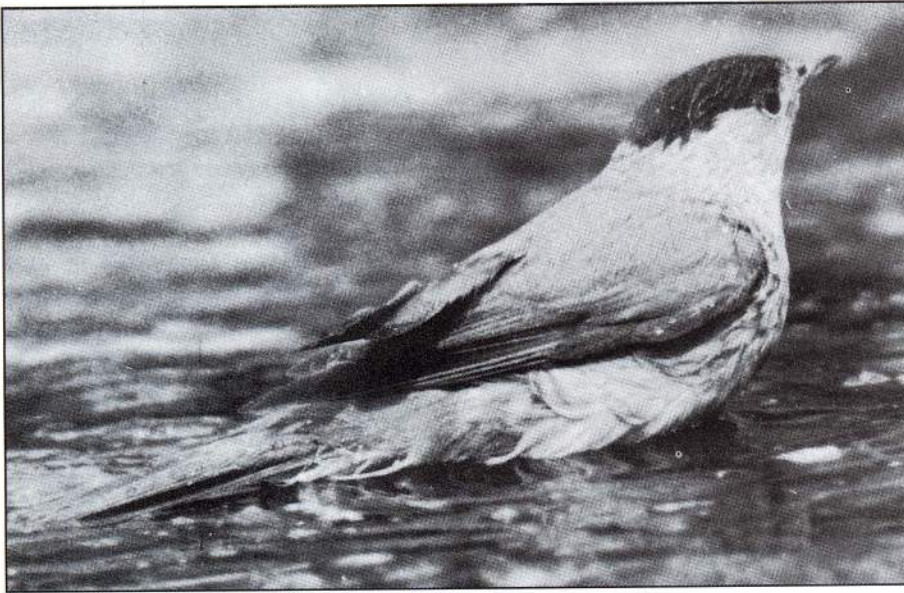
Brit madarászok 1961-ben jegyezték fel először, hogy egyes példányok, amelyek Ausztriában vagy Dél-Németországban keltek ki, az őszi vonuláskor eltértek a bevált déli útiránytól, s északnyugat felé fordultak. Célpontul a brit sziget déli csücskét választották, ahol a Golf-áramlat jótékony hatásának köszönhetően jóval enyhébb a tél, mint a kontinentális Európában.

Az elmúlt három évtizedben a déli irányt elhagyó példányok száma egyre nőtt; jelenleg az osztrák és a délnémet barátka-állomány mintegy 7–11%-a (több mint tízezer példány) telel át Angliában.

A heidelbergi egyetem és a radolfzelli madárvárta kutatói nemrég kimutatták, hogy a módosult vonulási irány már a szóbanforgó populáció génjeibe is beprogramozódott! Ezt érdekes kísérlettel sikerült igazolniuk. Befogtak néhány, Dél-Angliában áttelelő barátposztapárt, s a Bodeni-tó partján fekvő madárvártára szállították őket. Tavasszal a fészekaljából összesen 41 fióka kelt ki. Ezeket egy hét elteltével kiszedték a fészekből, s a továbbiakban a madárvárta munkatársai etették őket.

A dél-angliai áttelelők fiókáival párhuzamosan Radolfzellben olyan barátkapárok fiókáit is fölnevelték, amelyek rendszeresen a mediterrán térségben vagy Afrikában töltik a telet. Amikor ősszel a fiatalokon erőt vett a vonulási ösztön, a kutatók éjszakára henger alakú kalitkába helyezték a madarakat. A kalitka falára az írógépeken is használatos korrektúrapapírt erősítettek. Amikor a madarak megpróbálták a vonulási irányban elhagyni a kalitkát, karmaikkal jól kivehető nyomokat hagytak a papíron.

A karomlenyomatok kiértékelése meglepő eredménnyel járt: azok a példányok, amelyeknek szülei az Angliában áttelelő populációból kerültek ki, átlagosan 46 fokkal északabbra mutató irányban próbálták elhagyni a kalitkákat, mint azok a társaik, melyek szülei telente délre vonulnak. Mivel egyik csoport fiókái sem

Fürdő barátposzáta

Fotó: Péchy Tamás

tanulhattak a szüleiktől és „szabadtéri” tapasztalatokra sem hagyatkozhattak, az eredményre egyetlen magyarázat lehetséges: az öreg madarak az átörökített gének útján programozták be utódaikba az északnyugati útirányt!

„Ez az első olyan eset, amikor egy gerinces állat esetében sikerült egy nemrég végbement drámai mértékű evolúciós magatartásmódosulást dokumentálni, s annak genetikai rögzülését igazolni” – írták a radolfzelli madárvárta kutatói a *Nature* című folyóiratban közölt beszámolójukban. A legmegdöbbentőbbnek a változás sebességét tartják: a barátkákat esetében néhány nemzedéken belül ment végbe akkora ugrás, amelyhez az érvényes teória szerint évszázadokra lett volna szükség.

Dorogman László
(a *Der Spiegel* nyomán)

Ismeretterjesztés -- magyar módra

A Magyar Televízió egyes műsora 1994. december 19-én 16.30-kor egy angol természetfilmet sugárzott „*Természet és vadvédelem*” címmel. A műholdas adások jóvoltából ma már sok szép külföldi filmet nézhetünk eredetiben, de azért kíváncsian vártam a magyar szöveggel a képernyőre kerülő angol alkotást is. A filmben nem is csalódtam, szép volt, érdekes volt, de ami a magyar szöveget illeti, elképesztő dilettantizmusról vagy csak egyszerűen trehányaságról árulkodott. Mindjárt a film elején füttyülő récéket lehetett látni, hallatszottak a jól ismert „piu-piu” hangok is, és egy szép

színes gácsér olyan közelre úszott, hogy teljesen kitöltötte a képernyőt. A magyar szöveg szerint végig csörgörécéket láttunk. Megtudhattuk azt is a filmből, hogy a gulipánt valójában gólyatöcsnek hívják és egyre növekvő számban költ az angol szigeteken. Hogy örülnének az angol madárvédők, ha ez valóban így lenne! Amikor rétihéják repültek a képen és a magyar szöveg lezseren héját emlegetett, már nem is csodálkoztam, holott a háttérben hallható angol szövegből tisztán ki lehetett venni a „Harrier” szót, tehát nem a film alkotói tévedtek. A héja angol neve „Goshawk”, ezt nehéz az előbbivel összetéveszteni. Kormos szerkők libegtek a csatorna felett, a magyar változattól megtudhatta a jöhíszemű néző, hogy kormos cséreket lát, de a bütykös ásolód sem gondolta volna soha, hogy a Magyar Televízióban „jellegzetes réce” névre keresztelik azok, akik még annyi fáradtságot sem vesznek maguknak, hogy a tisztességesen megírt, elmondott angol szöveget tisztességesen, azaz például a nevek magyar megfelelőit becsülettel kikeresve, fordítsák vagy fordítottassák le. Néhány tipp a jövőre nézve: a Madártani Intézetben, a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesületben vagy a Természetudományi Múzeum Madárosztályán dolgozó szakembereket meg lehet kérdezni, bizonyára készséggel segítenek (netán lektorálásra is ki lehetne adni nekik a fordítást). A több kiadást megért „*Európa madarai*” című könyvben nagyon kevés fáradtsággal utána lehet keresni az angol (német, francia) nevek magyar megfelelőjének. A nagyon jellegzetes gulipánt ugyanott akár kép alapján is fel lehet ismerni! Végül lehet segítséget kérni a Magyar Televízió háza-

táján, a Natura Szerkesztőségében is, ahol biztosan nem zárkoznak el attól, hogy a gólyatöcsöt még időben gulipánra, a csörgörécét füttyülő récére, a szalonkát sár-szalunkára változtassák.

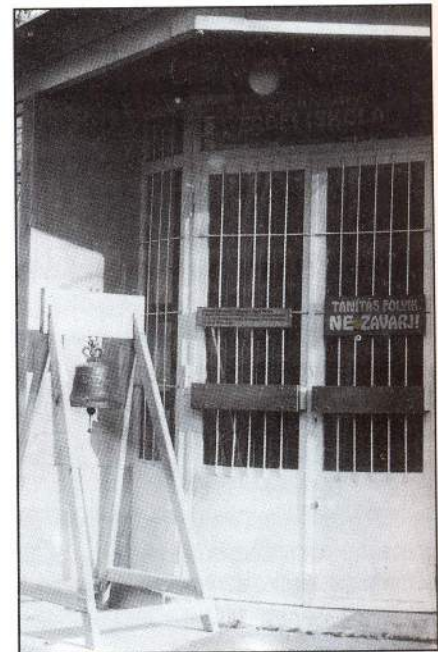
S. E.

Erdei iskola egy vadasparkban

A nyíregyházi Sóstó-erdő vadasparkjában rendezték meg 1994 tavaszán az Erdei Iskola Egyesület VI. Országos Találkozóját. Röviden, csak a leglényegesebb szerkezeti dolgokat érintve megpróbáljuk vázolni az iskola működését.

Az oktatás három éven keresztül (5-7. osztályig), egyhetes periódusokban folyik, 8.30-tól 15.00 óráig. Ez idő alatt a gyerekek kizárólag az általunk összeállított természetvédelmi, állattani, növénytani, és az ezekhez kapcsolódó néprajzi, művészeti, zenei ismereteket „hallgatják”. A hallgatás nem véletlenül időzöjeles, hiszen egy erdőben vagyunk, az iskola épülete (szerényebben: oktatási helysége) is egy erdőrésztletben áll, így madarászat, botanizálás, vadmegfigyelés egészíti ki a diaképeket, a videobejátszásokat és a csoportos játékokat. Ez egy hét alatt közel 35 óra ismeretanyagot jelent.

Ügyelünk arra, hogy a három évben három különböző évszakban jöjjenek a gyerekek, így a természet más-más arcát ismerhetik meg. Aki különös kedvet érez a folytatáshoz, annak szakköri lehetősége is van, s később részt vehet a közép-

A bejárat

A szerző felvétele

iskolás szakkör vagy az E-misszió természetvédelmi egyesület munkájában is (az egyesület irodája szintén a Parkban van, néhány méterre az erdei iskolától).

Az osztályokban öt csoportra osztjuk a gyerekeket, a játékos feladatokat együtt végezve több sikerélményük lehet. A különböző színűre festett asztalok között szolid vetélkedés folyik, s a jól megoldott feladatokat számértékkel bíró fako-rongokkal, „fabatkákkal” jutalmazzuk. A legtöbbet gyűjtő asztal az utolsó napon – pénteken – egy csokoládétortát kap, melyet aztán záráskor az osztály közösen fogyaszt el. Ugyancsak pénteken – az egész heti teljesítményt figyelembe véve – történik az osztályozás. Más osztályzatot nem adunk, csak ötöst, de csak annak, aki megdolgozott érte, függetlenül az iskolai eredményeitől és minőségétől. Gyakran tapasztaljuk, hogy az ún. „iskola rémének” ismert gyerekek kiválóan dolgoznak nálunk.

Minden osztályból a hét folyamán legjobban teljesítő és igyekvő gyerek – azaz összesen 25–28 fő – lehetőséget kap egy önköltséges természetvédelmi táborozáson való részvételre. Őket szintén mi viszzük a táborba, tavaly például Visegrádon voltunk.

Évfolyamonként vetélkedés folyik „az erdei iskola legjobb osztálya” címért, valamint azért a falra akasztható osztálydísz-fakorongért, melyben kacskaringózó tölgyfaágak között olvasható a fenti írás.

Persze megvannak a fegyelmezési eszközeink is, a legsúlyosabb büntetés az erdei iskolából való kitiltás.

Az iskola jól működik, egyre több a jelentkező, azonban mi is kötvé vagyunk a tanításban eltölthető hetek számához. A további jelentkezőknek a nyári napközis táborainkban tudunk helyet adni, ott a vakáció hangulatához igazított erdei iskolai programban vesznek részt a gyerekek.

Petrilla Attila–P.-né Bartha Enikő

postaláda

James Bond

95 éve, 1900. január 4-én született James Bond amerikai ornitológus. Világszerte ismert tudós volt, számos szak-könyvet írt, például Nyugat-India madarairól. Neve mégis azzal lett ismertté, hogy Ian Fleming író „kölcsonvette” tőle, kémregényei híres szereplőjének, James Bondnak, a 007-es ügynöknek. A titkos ügynökök helyett madarak után kémkedő Bond nem neheztelt ezért Flemingre, aki viszonzásul felajánlotta, saját nevét Bond számára, hogy ha felfedezne egy ronda madárfajt, akkor nyugodtan nevezze el Flemingnek. Bond majdnem 90 évig élt, de eléggé ronda madarat nem talált. (1989. február 14-én hunyt el).

Ronda madár ugyanis nincs – a Szerk.

(A *Nők Lapja* 1994/52. számából)

Az érem másik oldala

A *Madártávlát* januári számában Márkus Ferenc tollából megjelent egy cikk a természetvédelmi szolgalmi jogról, erre szeretnék reagálni. Feleséggel közösen kárpótlással és résztulajdon-vásárlással hozzájutottunk 50 hektáros, erdő, gyeppel, szántó művelési ágú területhez. Jelenleg nem kényszerülünk a területek intenzív hasznosítására, így a „természetvédelmi szolgalmi jog” – amennyiben konkrétan megfogalmazódik – vállalható számunkra. Néhány konkrét feltétel azonban szükséges. A szolgalmi jog idejére mentesüljünk:

– a földadó és minden egyéb ezzel kapcsolatos járadék fizetésétől. Ismerje tehát el az állam, hogy lemondok a haszonvételről az ökológiai értékek fenn-tartásának érdekében, és ne sújtsjon más terhekkal,

– a művelési ágnak megfelelő művelési kötelezettségtől. A természetvédelmi hatóság (esetleg WWF, MME) ennek érdekében évente igazolást adhatna arról, hogy az adott területen az ökológiai értékekkel ellentétes termelés nem folyik. Fontos, hogy a művelési kötelezettség alól való mentesítés vonatkozzon az erdőkre is. Az ütemtervekben előírt munkák ugyanis az erdők esetében lényegében homogén (egyenes, hengeres, ágtsizta) faültetvények létrehozását célozzák, és semmi közük a fajgazdagság fenntartásához.

Cserébe vállalhatónak tartanám:

– a szántókon a művelés felhagyása mellett az állapotot javító őshonos fák, cserjék telepítését,

– a gyepek érintetlenül hagyását, a szukcessziós folyamat magára hagyását,

– az erdőben a fajgazdagság érdekét szolgáló beavatkozások végzését és a megtermő növedéknek csak töredékének termelését (egészségügyi vágás, tisztítás).

B. Á.

Ez öngyilkosság!

Öngyilkosság, amit az ember tesz a természettel. Olyan, mint amikor valaki a hidegben eladja a ruháját, hogy érte pénzt kapjon. Nem törődik az egészségével, csak amikor már nagyon beteg, akkor jön rá, hogy ez így már nem mehet tovább, és szól az orvosnak.

Mikor kimegyek a hegyoldalba, ezt gondolom: hisz itt nemrég még zöld volt a fű, lombosak voltak a fák, tiszta volt a folyó vize, énekeltek a madarak. De ma pénzért kivágják a fákat, pénzért vegyszert öntenek a vízbe, pénzért füstölő gyárat építenek. Csak a madarakat lövik le ingyen. De miért? Hiszen szépen énekelnek, pusztítják a káros rovarokat és nélkülük talán még a repülőgépet sem találták volna fel.

Ezért kérek mindenkit, hogy mielőtt jobban megbetegszik a Földünk és már késő lenne a gyógyításra, nagy erőfeszítéssel segítsünk rajta. Hisz az ember csak akkor ér el valamit, ha szenved érte és akarja.

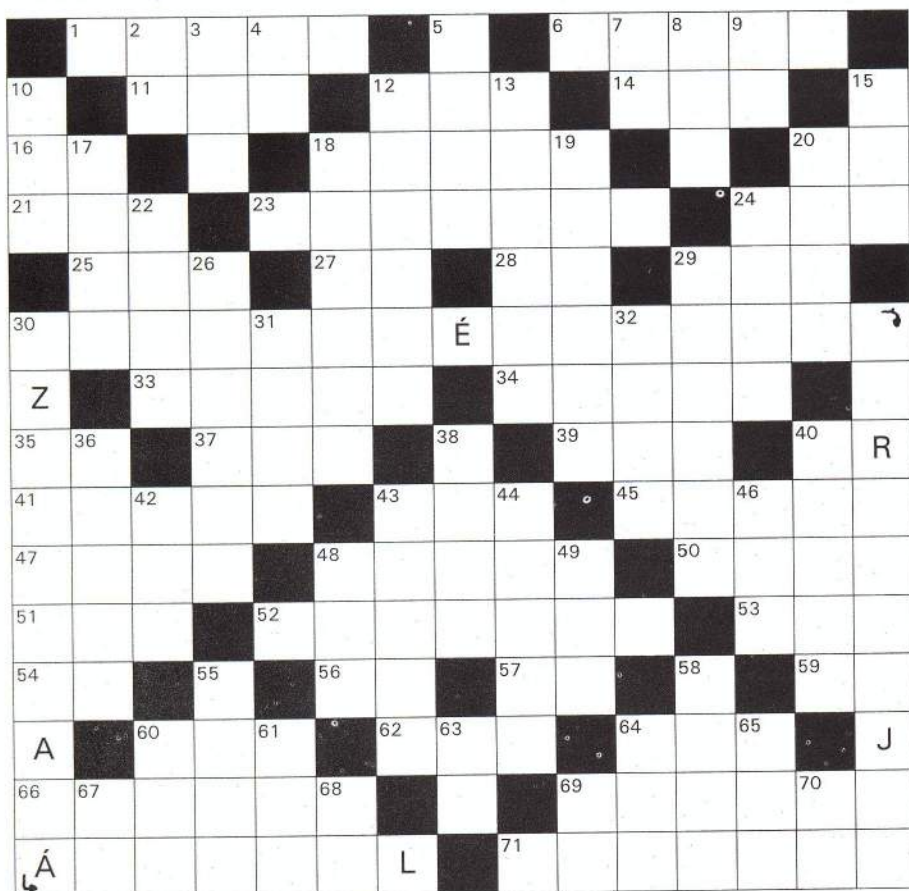
Aczél Gergely (7. oszt. tanuló)

BirdLife-partnereink

Név: Sociedad Española de Ornitología (SEO) • **Magyar név:** Spanyol Madártani Egyesület • **Alakulás éve:** 1954 • **Taglétszám:** 3500 • **Folyóirat:** *La Garcilla* (3), *Ardeola* (2) • **Elnök:** Francisco Purroy • **Igazgató:** Alejandro Sánchez Pérez • **Fizetett alkalmazottak száma:** 4 • **Cím:** Facultad de Biología, Pl.IX, E-28040 Madrid, Spain • **Tel.:** +34 1 549 35 54. • **Fax:** +34 1 549 57 40.

rejtvény

Keresztrejtvényünkben két sort idézünk Arany Jánostól.

VÍZSZINTES: 1. Gyakori madarunk. 6. Mocsaraink gyakori fészkelő madara. 11. Ilyen mosoly is létezik. 12. Végtelen város Szíriában (S). 14. Nagy terület. 16. Lánc határai. 18. Vízijármű. 20. Építőanyag. 21. Létezik ilyen kombájn is. 23. Madárfaj. 24. Omladék. 25. Az Amerikai Egyesült Államok rövidítése. 27. Tantál vegyjele. 28. Imád, de csak félig (!). 29. Oroszországi uralkodó volt. 33. ... Kálmán (1869–1931): gépészmérnök volt. 34. Két szó: becézett leánynév, rozs közepe. 35. Hamis. 37. Gyümölcs. 39. András, Endre, Pál. 40. Pályaudvar rövidítése. 41. Bulgáriai pénznemek. 43. Elemér, Gáspár, Lajos. 45. Meghúzza magát. 47. Összevissza leír. 48. Ruhát helyére tesz. 50. Komárom megyei helység. 51. Tar keveredés. 52. Mérgező. 53. Kémiai elem. 54. Molibdén vegyjele. 56. Kicsinyítőképző. 57. Ozmium vegyjele. 59. Tetejére. 60. Hangnem. 62. Hím állat. 64. Ilyen ritmus is van. 66. Perzsa király volt. 69. Latinul ifjúsági versenyző. 71. Női név.

FÜGGŐLEGES: 2. Ausztriai és belgiumi autójelzések. 3. Török tisztségvi-

selők. 4. Nem régi. 5. Tavasszal és ősszel nedves réteinken nagy tömegekben vonul át. 7. Ilyen adó is létezik. 8. Túlkoros. 9. Argon vegyjele. 10. Nem mögé. 12. Koccoló. 13. Pécsi tető. 15. Libát etet. 17. Reumatikus betegség. 18. Két szó: italt, állami illeték. 19. Televíziós felvevőkészülék. 20. Fordítva: part mentén húzódik. 22. Göngyöleg. 24. Portól szabadíts meg. 26. Hitvalló püspök volt (†738). 29. Veszprém megyei helység. 31. Keverve nem megbízható. 32. Hajógerinc németül. 36. Átmásoló. 40. Ilyen a házból kijövő csiga. 42. Magot szór. 43. Azonos a vízszintes 48-cal. 44. Nigéria fővárosa. 46. Finom szemcse. 48. Egyesült Arab Köztársaság röviden. 49. Azonos a vízszintes 62-vel. 55. Éppen csak. 58. Ebből lesz az ökör. 60. Vissza: értéke. 61. A Szamos-hátat északról határoló folyó. 63. Kémiai elem. 64. Kiflifajta. 65. Idegen olaj. 67. Cipészszerszám. 68. Svédországi és uruguayi autójelzések. 69. Japán és ausztriai autójelzések. 70. Fordított állóvíz.

(A rejtvényben a rövid és hosszú ékezetek között nem teszünk különbséget.)

Mokos István

hirdetések

Keresem Bécsy László: *Vértelen vadászat* c. könyvét, cserébe felajánlok hasonló történeteket tartalmazó, ornitológiai témájú könyveket. Ifj. Vasuta Gábor, 1126 Bp., Fodor u. 29/b. Tel.: 201-6930.

Eladók az *Állatvilág* 1980–91 évf. hiánytalanul meglévő példányai. Csak egyben, vagy hiányzó számaim csere útján. Ifj. Vasuta Gábor, cím mint fent.

Eladom vagy elcserélem a *Vándorutak az állatvilágban* című, használatlan állapotú könyvet a sorozat 1. vagy 2. kötetéért. Erdős László, 7773 Villány, Erkel u. 7.

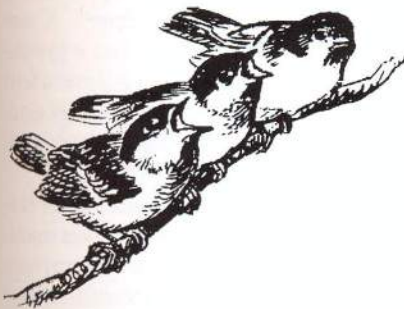
Keresem a *Madártani Tájékoztató* 1978/1., 2., 4., 1979/2., 4., 1980/1–4., 1981/1., 4. füzetét, valamint Schmidt Egon: *Madarakról – mindenkinek* (1970.) c. művét. Jakobb Oszkár, 1124 Bp., Tomalja u. 17. Tel.: (1)156-0733.

Keresem a *Búvár* 1975/1–2., 1980/8. számait. Vitányi Ödön, 8500 Pápa, Kanalkin út 15.

Megfejtések

A mostani rejtvényünk megfejtéseként beküldendő sorok: függőleges 30., 38., vízszintes 30. Beküldési határidő: 1995. április vége. A helyes megfejtők között könyveket sorsolunk ki.

A folyóiratunk I. évf. 6. számában megjelent keresztrejtvény helyes megfejtése a következő. A négy madárfaj: uráli bagoly, szirti sas, kendermagos réce, szercsensirály. A Herman Ottó-idézet: „A madarak életének ismerete fontos és kiegészítő része az emberi tudásnak.” A helyes megfejtők közül Fazekas József (Konyár–Sóstó) olvasónk a *Madarak földön, égen* című könyvet nyerte, amit postán küldünk el. Gratulálunk!

Bagolykalandok

A titokzatos éjszakai vadász, a mesék bölcs madara, „Bubo” doktor, a kedves rajzfilmfigura, és a buta babonák „halálmadara”... Ki ne ismerné a baglyot?

Talán nincs is még egy ilyen közismert tagja a madárvilágnak, mint éppen a bagoly. De ha egy társaságban szóba kerül ez a madárcsoport, bizony hamar kiderül, hogy az átlagember valójában milyen keveset tud – és legtöbbször azt is rosszul – ezekről a madarakról.

Érdekes ellentmondás ebben a dologban az a tény, hogy a szakemberek viszont éppen a baglyok életmódjáról, legalábbis a táplálkozásukról rendelkeznek a legtöbb ismerettel. Ez annak a sajátosságának köszönhető, hogy a baglyok – a nappali ragadozó madarakkal ellentétben – a táplálékállatok csontjait nem emésztik meg, hanem azokat köpet formájában rendszeresen kiöklendezik. Így aztán nem is kell mást tenni, csak összegyűjteni a bagolyköpeteket, és a csontokból meghatározni az elfogyasztott állatokat.

Tehát a madarászok sokat tudnak a bagolyról. De valljuk be őszintén, hogy a személyes találkozás élménye még az „öreg” madarászok közül is csak keveseknek adatott meg. Így vagyok ezzel én is, és talán éppen ezért emlékszem olyan pontosan ezekre a bagolykalandokra. Az első történet jól példázza a baglyok csodálatosan kifinomult hallását.

A gyűrűzőtábor egy fiatal feketefenyves szélén állt. A madárfogó hálókat óránként ellenőriztük, ehhez a fenyvesen kellett átjárni. Október közepe volt, aszályos nyarat hagytunk magunk mögött, ezért a közeli legelőkön szinte nyüzsgöttek a mezei pockok. Úgy látszik, a pockjárásnak „híre ment”, mert messze földről összegyűltek ide az erdei fülesbaglyok. Éjszakánként a pockokat hajkurászták, a nappalokat pedig a sűrű feny-

vesben töltötték.

Sóvárogva nézegettem őket. Jó lett volna fogni egyet, de minden próbálkozásunk kudarcot vallott. Hiába állítottunk fel egy „huszonnégy méteres” hálót, a fenyőfák között, egyetlen bagoly sem akart beleakadni.

Egyik este sötétedés után az erdő szélén üldögéltem, hátamat egy fának támasztva. Elöttem a legelő már teljes sötétségbe borult, és hiába meresztgettem a szememet, már semmit sem láttam. De azt tudtam, hogy a baglyok már elindultak esti vadászatukra, mert az ég világosabb háttéré előtt néha-néha mintha nesztelen árnyakat láttam volna elsuhanni... El sem tudtam képzelni, hogy ilyen sötétben hogyan lehet meglátni egy eget! Aztán eszembe jutott, hogy talán hallás után vadásznak. Alsó ajkamat a fogamhoz szorítva szagगतottan beszívtam a levegőt, és felhangzott a verekedő egerek fájdalmas cincogása: ciii...nyii...ciii...

A hatás váratlan volt! Éppen a második cincogáshoz kezdtem csücsöríteni, amikor a sötétségből előlibbent egy kísértetszerű árny, és olyan közel vágódott el az arcom előtt, hogy éreztem a szelét! Egy bagoly volt az! Kereste az eget. Gyorsan odébb osontam vagy harminc métert, vártam néhány percet, majd újból cincogni kezdtem. Az előbbi eset megismétlődött. Megint jött egy bagoly a hangra, és hajszálpontosan a számra célzott. De az utolsó pillanatban ez is észrevette a tévedést. Még szerencse!

Másnap este felállítottam egy hatméteres hálót a nyílt legelőn, lefeküdtem alá a harmatos földre, és egész éjjel cincogtam... Az eredmény egy kiadós megfázás, egy kuvik, és három erdei fülesbagoly volt.

A másik eset '93 telén történt. Éjszakai odútelep-ellenőrzést végeztünk a Háros-szigeten. Azt vizsgáltuk, hogy milyen madárfajok éjszakáznak a mesterséges odúban. A munka tervszerűen folyt. Miki leakasztotta az odút, lenyújtotta Balázsnak, aki leemelte a tetejét. Anti világitott, én pedig magnóra mondtam az eredményt.

A 10-es odúban egy széncinege korpogott, de olyan testhelyzetben, hogy Balázs sehogyan sem tudta megállapítani az ivarát. Benyúlt hát az odúba, és kivette a madarat. Szegény cinege persze megijedt, és éles hangon sivalkodni kezdett... És ebben a pillanatban a zseblámpa fénysugarában megjelent egy bagoly! A madár vészhangját centiméternyi pontossággal bemérve, zsákmányt re-

mélve vágódott fölénk, majd egy pillanat múlva egy nesztelen szárnycsapással már el is tűnt a sötétben. Olyan váratlanul történt az egész, hogy a bagoly fáját meg sem tudtuk állapítani!

Természetesen ezek az éjszakai vadászok nagyszerű hallásukat nem csak a zsákmányszerzésben, hanem az egymás közötti kommunikációban is hasznosítják. Egyébként szinte törvényszerű és logikus is, hogy a fejlett hallású állatoknak a hangképző szerveik is fejlettek, így általában változatos hangokat képesek kibocsátani.

A legtöbb bagolyfajra jellemző, hogy fiókáik még a röpképességük előtt elhagyják a fészket. A buksi kis tollgombócok ügyesen másznak végig a legvékonyabb ágakon is, sőt ha nagyon muszáj, néhány métert már sután repülnek is – no persze eleinte inkább csak lefelé -, majd ha egy alkalmas ágat találhatnak, kényelmesen elhelyezkednek, és elkezdene kiáltozni. Ez a hang az adott faj fiókájára jellemző ugyan, de azért – legalábbis az emberi fül számára – a különböző fajoké eléggé hasonló.

Az erdeifülesbagoly-fióka hangja például leírva így hangzik: „piééé..., piééé..., piééé...”. Az egyes kiáltások tartama kb. 2 másodperc, 4–5 másodpercenként ismétlődnek, szinte egész éjszaka. Ezt a hangot leginkább „helyzetjelző hangnak” nevezhetnénk, és emberi nyelvre fordítva valami ilyesmit jelent: „itt vagyok, éhes vagyok”..., „itt vagyok, éhes vagyok”... A bagolyszülők pedig szorgalmasan hordják az ételmet a szerteszét rejtőzködő csemetéiknek, és mindig az eleséget, amelyik éppen a legéhesebb, vagyis a lehangosabban kiáltozik.

1988 májusában barátaimmal Törökországban madarásztunk. Egyik este egy erdőben álltunk meg éjszakázni. Ez Anatóliában nem is olyan egyszerű – mármint erdőt találni -, és mire felállítottuk a sátrakat, be is sötétedett. Éppen a konzervlevest kanalazgattuk, amikor a távolban, a koronaszintben felhangzott egy macskabagoly-fióka helyzetjelző hangja.

Azonnal félretettem a tányért, hogy a macskabagoly huhogását utánozzam. (Én nem tudom, hogy mitől érzek állandó késztetést arra, hogy állathangokat utánozzak, de az biztos, hogy egy jó párszor már megbántam!) A huhogás olyan jól sikerült – pedig fogalmam sincs róla, hogy mi a csudát mondtam „bagolyul” –, hogy a fióka azonnal elhallgatott, majd

a következő pillanatban átható kiáltása pontosan a fejünk fölött hangzott fel újra.

Gyorsan huhogtam még egyet – már tudom, hogy ezt nem kellett volna – mire még két éhes fióka érkezett a fejünk fölé. Hamarosan megérkezett az egyik bagoly-szülő, persze a jövetelét hangos huhogással jelezve, amit a kis baglyok még az eddiginél is hangosabb tüvöltéssel nyugtáztak. És ez így ment hajnalig! Aznap éjjel egy szemhunyasnyit sem tudtam aludni!

Közismert tény, hogy a baglyokat menyenyire „utálják” a nappali madarak. Különösen azok a fajok „népszerűtlenekek” az apró madarak körében, amelyek kizárólag éjjel vadásznak. A kuvik például nyugodtan sütkérezhet egy verőfényes délelőtt a kémény szélén vagy a kútgém tetején, ugyanakkor egy macskabagoly

viselkedése, mert biztosan tudom, nem-hogy ő, de még az úkapja sem látott soha baglyot!

Persze ezek után senki ne gondolja azt, hogy a baglyok szándékosan mutatkoznak nappal, csak azért, hogy az apró madarakat riogassák. Ellenkezőleg! Inkább igyekeznek minél jobban elrejtőzni. Ebben segít rötös, barnás, sávózott, terepszínű tollazatuk. A kuvik és a gyöngybagoly általában épületek padlásán, tornyokban (az utóbbi faüregekben is), az erdei fülesbagoly sűrű lombú fák, örökzöldek ágai között, a macskabagoly pedig a legelképesztőbb helyeken tölti nappali pihenőjét. Érdekes és számomra teljesen érthetetlen a macskabagoly különös vonzódása a kémények iránt!

Először 1972-ben találkoztam ilyen

egy erdészház Esztergom határában, amelyet csak nyáron használtak. Gyerekek táboroztak itt. Természetesen a háznak kéménye is volt, annak pedig lakója, egy macskabagoly „személyében”. A madarat egyáltalán nem zavarta a gyerekzsivaj. Csak hajnalonként dugta ki a fejét egy kis napozásra, amíg a gyerekek aludtak. Azok pedig mit sem sejtettek a kémény titokzatos lakójáról!

A bagoly „aranyéletének” akkor szakadt vége, amikor néhány lelkes madarász felfedezte a csodálatos környezetben álló épületet. Hamar kiderítették, hogy télen senki sem használja, és ők pont ilyet kerestek...

– Rendben van. – mondta az erdész. Hétfévekre megkapjátok a kulcsot. Kályha van, fűteni tudtok. Tüzfát találtak a ház mögött.

Hát igen. Kályha valóban volt, gyújtós is akadt, a tüzfát is megtalálták, csak éppen a tűz nem akart meggyulladni. Egész délelőtt vesződték a kályhával, de hiába. Orrán-száján dőlt a füst, mindenki prüszkölt, köhögött, átkozódott, a kályhát tízszer is kipucolták, újra próbálkoztak, mindhiába. Végül valakinek eszébe jutott, hogy hátha eldugult a kémény...

Kitódultak a ház elé, hogy megnézzék a kéményt, amiből csak úgy tessék-lássék szivárgott a füst.

– Ez nem szele! – állapította meg Pista, aki úgy látszik kéményszakértőnek számított, mert ő volt a legkormosabb.

– Beleesett egy tégla – állapította meg határozottan.

Ebbe aztán bele is nyugodtak – hisz mást itt úgysem lehet tenni –, a füstöt kiengedték az ablakon, és átvacogták a hétfévet.

A következő hétfévén újból megjelent a kis társaság, most már Józsi bácsi vezetésével, aki már útközben kijelentette, hogy „márpedig olyan nem létezik, hogy egy kályhába nem lehet begyűjtani”.

– Majd én megnézem azt a kályhát – mondta az öreg.

Meg is nézte, és meg is látta... A bagolyköpeteket a rostélyon, ahogyan kinyitotta a kályhaajtót.

– Mi ez, mester? – kérdezte gúnyosan az öreg, és Pista orra alá dugta a bagolyköpeteket – Talán tégla?

Így aztán a bagoly „lebukott”.

– Hozzatok nedves füvet! – rendelkezett Józsi bácsi. – Kifüstöljük!

A bagoly egy darabig hősiesen ellenállt, de végül feladta. Kiugrott a kéményből, és füstölögve elrepült az erdő felé.

Zsoldos Árpád

Macskabagoly

A szerző felvétele

nappali megjelenése – különösen költési időben – mindig óriási riadalmat okoz. És hogy ez a félelem a baglyoktól az énekes madarak többségénél nem tapasztalati, hanem öröklött eredetű, bizonyítja a következő eset:

Gyerekek állítottak be hozzám egy tavaszi napon, jókora kartondobozzal, amiben – mint mondták – egy „talált” macskabagoly-fióka volt. Kibontottam a dobozt, mire a bagolyfi méltatlankodva, csőrét pattogtatva, fekete szemeit mereszgetve ugrott fel a doboz szélére. A szobában az ablaknál állt öreg kanárunk kalitkája, és a madár a baglyot megpillantva olyan eszeveszett csapkodásba kezdett, hogy azt hittem, menten összetöri magát a drótszalakon. Csak akkor nyugodott meg, amikor a tollas kis szörnyeteket nagy nehezen visszatuszkoltam a dobozba. Nagyon meglepett a kanári

kéménylakó macskabagollyal. Egy elhagyott erdei épület használaton kívüli kéményében lakott, és teljesen úgy működött, mint egy barométer. Ha szép idő volt, sütött a nap, és csendes volt a környék, akkor fent tartózkodott a kémény tetején, derékig kiemelkedve belőle, és nyugodtan napozott. Ha viszont beborult az ég, és eleredt az eső, akkor teljesen visszabújt. Minél jobban zuhogott az eső, annál mélyebbre húzódott vissza a kémény belsejébe. Évekig figyeltem ezt a madarat (magam is sokszor húzódtam be ide az eső elől), egészen addig, amíg az emberek szét nem verték, és téglánként el nem hordták az öreg épületet. Azóta sok erdei épületet átnéztem, és majd mind egyiknek volt egy-egy ilyen kéménylakó macskabagolya.

Akadnak persze néha „vítás” ügyek is ember és bagoly között. Állt például

Fotósuli

A tavasz közeledtének legbiztosabb hírnökei, a sorra előbújó virágok, izgalmas és hálás fotótémák lehetnek. Sajnos sokan mégsem veszik a fáradságot egy-egy hóvirág, tavaszi hérics vagy erdei szellőrózsa lefényképezésére. Én magam is éveken keresztül csak a madarak után futottam, alig volt táj- vagy növényfotóm, pedig de sokszor kellett volna!

A Fotósulinak ebben a részében a növényfényképezés néhány feltételéről és trükkjéről beszélnék, mert azért ez sem olyan egyszerű, mint azt talán sokan hiszik. Tény, hogy bizonyos vonatkozásban könnyebb, mint például a madárfényképezés, nevezetesen azért, mert a virág nem repül el. Nos valóban nem, de cibálja a szél, eltakarják mindenféle gízgázok, képileg rossz környezetben van, esetenként túl kicsi és nagyon tagolt, katikusak rajta a fények és árnyékok, szóval probléma lehet bőven. Természetesen ezeket a nehézségeket figyelmen kívül is hagyhatjuk, odahajolhatunk a hóvirághoz és rákattinthatunk egy kockát, de így nincs az egésznek semmi értelme, inkább ülünk otthon a meleg szobában, a televízió előtt. Ugyanis nincs bántóbb, mint megnézni egy rossz növényfotót. A növény – és most elnézést kérek a botanikusoktól – nem egy eget rengető kép-téma..., ha nem úgy készítjük el! Ha például csinálunk egy fotót, mondjuk egy ágon ülő veréből, és az ágak kicsit kuszák, a horizont ferde, még nem nagy tragédia, mert a jópofa kis veréb „eladja” a képet. De ha egy tavaszi hérics mögött ferde a horizont, és a környezete kusza, akkor úgy pocsek az egész, ahogy van. Már hallom is a hangokat, hogy csak nem azt akarom bemagyarázni, hogy egy növényt nehezebb lefényképezni, mint egy madarat? De bizony, majdnem így van. Ha valóban szépen és szemet gyönyörködtetően akarjuk megjeleníteni azt

a virágot, akkor a dolgunk nem könnyű.

Nézzük tehát, mit is kezdünk mondjuk egy hóvirággal. Vegyük először a technikát. Mivel a hóvirág kicsi, közelről kell lefényképeznünk, ehhez azonban különféle kiegészítőkkel kell felszerelnünk a gépünket. Itt több lehetőség kínálkozik. Használhatunk az alapobjektívünk frontlencséje elé rögzíthető előtétlencsét. Ha ilyet vásárolunk, ne sajnáljuk rá a pénzt, és csak ismert cégek előtétlencséit vegyük meg. Az előtétlencse előnye, hogy könnyű a használata, hiszen ugyanúgy használhatjuk a gép belső fénymérőjét, illetve automatikáját, nem kell a blendét korrigálnunk. Hátránya, hogy csak bizonyos „nagyítást” tesz lehetővé.

A másik lehetőség, hogy a gép váza és az objektív közé közgyűrű(ke)t teszünk. Így már jóval közelebb tudunk kerülni a virághoz, az nagyobb lesz a kockán. A közgyűrűnek azonban vannak komoly hátrányai. A legfontosabb, hogy minél több gyűrűt rakunk be, annál jobban romlik a mélységélesség, sőt a fényerő is. Minél több a közgyűrű, annál nagyobb nyílással kell fényképeznünk – s ez rontja a mélységélességet. Ha nem akarunk a blendén nyitni, hosszú időt kell használnunk, de mivel a hóvirág biztosan mozog, túl hosszú időt nem választhatunk. Egy 2 cm-es közgyűrű használatánál 8-as blendénél már gyakorlatilag nincs mélységélesség. Ezen úgy segíthetünk, hogy minél több fényt „terelünk” a hóvirágra, az éles napsütést viszont célszerűbb elkerülni, mert az általában nem szerencsés a növényfényképezésnél. Látszólag ez „a 22-es csapdája”, de azért van megoldás! Két dolgot is tehetünk. Az egyik, hogy vakut használunk, a másik, hogy egy tojáshéjszínű kartonlappal „megderítjük” a virágot – a kartonlapot „tükörként” használva fényt terelünk a növényre. Ha csak a napfény-nél fényképeznénk, a szirmok, a levelek stb. árnyékai kuszává tennék a témát, tehát a sötét árnyékokat világosítsuk meg – de ne túlságosan – az említett kartonlappal. Használhatunk több lapot is, attól függően, hogy milyen módon akarjuk a képet megkomponálni. A villanó használatára már egy kicsit bonyolultabb, erre egy vagy két cikket rá fogunk szánni a közeljövőben.

Természetesen a derítés, a fényekkel való játék nem csak a közgyűrű használatakor érvényes, hanem az előtétlencsénél és a harmadik változatnál, a makroobjektívénél is. Ez az igazi. Igazán jó növényfotót makroobjektívvel készíthetünk, ugyanis így semmi sem rontja a mélységélességet és a fényerőt. Az egyedüli gond, hogy a makroobjektív sajnos

Sugár kankalin

Fotó: Matyikó Tibor

rettenetesen drága. Általában annyiba kerül, mint maga a fényképezőgép. Itt jegyzem meg, hogy – ellentétben a fényképezőgéppel – nyugodtan vásárolhatunk használtat is, de győződjünk meg róla, hogy a blendéje működik-e és a frontlencséje ép-e. Ha egyébként ütött-kopott, az sem számít, még olcsóbban is megkaphatjuk. Ha tehát valamilyen módon tudunk szerezni egy makroobjektívet, nagyságrendekkel tökéletesebb virágfotókat készíthetünk, mert például nyugodtan fényképezhetünk enyhén borult időben is, amikor sokkal szebbek a fényviszonyok. A kevesebb fény ellenére is megfelelően ki fogjuk tudni exponálni a témát.

Beszélgünk most egy kicsit a kép komponálásáról, a különféle trükkökről. Egy növény fényképezésénél rengeteg időnk van. Általában úgy közelítjük meg, ahogy csak akarjuk, játszhatunk a fényekkel, a mélységélességgel, változtathatunk a háttéren, a látószögön stb. Egyéni ízlés kérdése, hogy ki milyen módon, milyen kompozícióban, milyen effektusokkal akarja viszáadni képen az adott virágot, de néhány szempontot azért érdemes figyelembe vennünk, annak ellenére, hogy ezek nem köbe vésett szabályok.

Hajoljunk le a növényhez, vagyis békaperspektívából fényképezzük. Ha nem muszáj – vagy nem kifejezetten úgy akarjuk –, ne vágja ketté a kockát a föld-ég vonal. Elég bántó tud lenni, ha a növény háttérében félig zöld, félig kék a háttér. Ha mégis bekomponáljuk a horizontot, vigyázzunk, ne legyen ferde. Különösen ne például egy agárkosbor esetében, mert az sík vidéken él. Jobban elképzelhető, hogy például egy medvefű kankalin mö-

gé egy ferde szikla éle rajzol homályos horizontot.

Lehetőleg ne pontosan a kép közepére helyezzük a növényünket, mert ez unalmas lehet – tegyük inkább az arany-metszési pontokba, vagyis a kocka harmadába.

Nagyon szép képeket csinálhatunk ellenfényben. Ebben az esetben azonban valamennyire „derítünk” kell a témát. Szép lehet, ha a képszélek felé enyhén elhomályosodik a kép. Ezt a legegyszerűbben úgy érhetjük el, ha a frontlencse elé egy UV-szűrőt helyezünk, a szélét körbe finoman (például vazelin) bekenve. Vigyünk magunkkal kevés vizet, aminek segítségével a szirmokra „har-matcseppeket” varázsolhatunk.

Természetesen még számos trükk szó-ba jöhet, egy valami azonban sohasem, nevezetesen, hogy a növényt kitépjük, levágjuk, odébbtegyük azért, mert esetleg nem jó a háttere, a környezete. Inkább keresünk egy másikat, amelyik jobban segítségünkre van a MŰ elkészítéséhez.

Péchy Tamás

Altamira-kiállítás

A természethez kötődő képző- és iparművészek egyesülete – az Altamira – kiállítást rendez a csepeli Kék Iskola galériájában, a Természetvédelmi Hét rendezvényeinek nyitónapján.

A kiállítás megtekinthető: 1995. május 2-től 29-ig, hétfőtől péntekig 8–18 óráig.

Megközelíthető a Boráros tértől HÉV-vel a Polgármesteri Hivatalig, onnan a 159-es busszal a Kék Iskoláig. Cím: Budapest XXI., Szent László út (volt Rákosi E. út) 138.

A rendezők és a művészek szeretettel várják a művészet iránt érdeklődő kedves látogatókat.

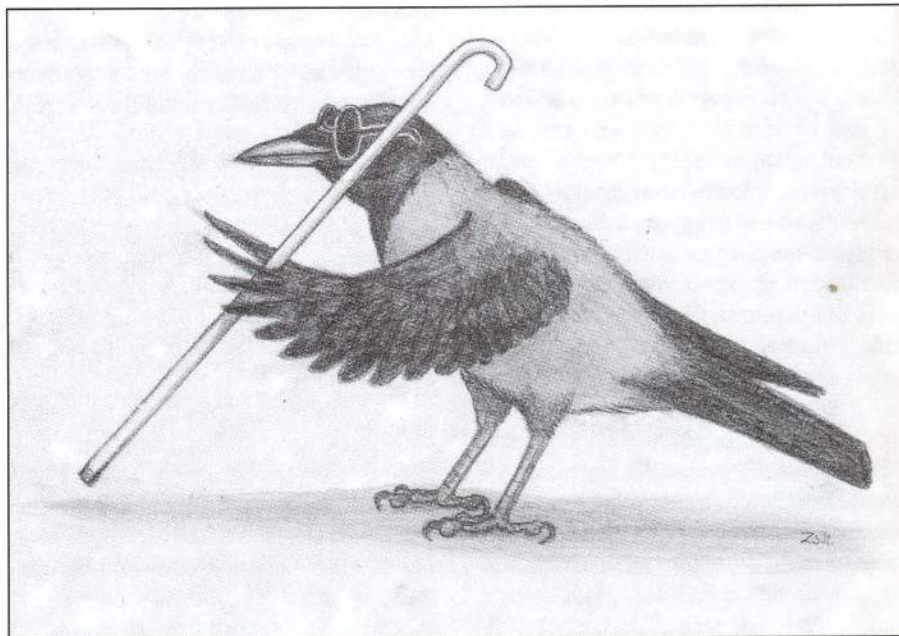

Barka ellenfényben

A szerző felvétele

Rejtvény

Milyen madár jut eszedbe a tréfás rajzról? Írd meg nekünk!
Határidő: 1995. április vége. A helyes megfejtők között könyveket sorsolunk ki.

Szöveg és grafika: Zsoldos Márton

Megint veszített a tél!
Bár a hegyen itt-ott még hófoltok terpeszkednek,
de már senkit sem tudnak becsapni.
A piszkos, szakadozott foltokon látszik,
hogy már nem sokáig maradhatnak,
s bár hajnalonként még felületükre vékony üvegmázát húz a fagy,
már mindenki tudja, hogy a tél veszített.
Hiába söpör néha végig a fák közt hideg szelével,
hiába rázza vadul az ágakat,
a langyos napfény eltünteti viseltes ruháját,
s az olvadó hólé pergő könnyecseppekként szalad le a köveken.
Tavasz van. Az égen apró felhők rohannak,
mintha csak sietnének valahová, mintha nekik kéne vinni a hírt,
hogy vége a télnek, tessék végre felébredni.
Serénységük nem hiábavaló.
A faágak végein már rügyek duzzadnak,
napról-napra hangosabb a madárdal,
nagyobb a sürgés-forgás, ébredszik a természet,
készül a tavaszra, amikor az erdő, a vizek a rétek lakóinak
egyszerre oly sok dolguk lesz.
S a természetet szerető és áhító ember ilyenkor leül az erdő
vagy a nádas szélébe és magába szívja
a természet szentélyének hangjait, lüktetését, zsongását,
az élet dicséretét.

Grafika: Muray Róbert

Kellemes húsvéti ünnepeket és jó tavaszi madarászást kívánunk!

Gondolj a jövőre, védj a természetet!

1995 A Természet- védelem Éve Európában

A *Természetvédelmi Év* magyarországi rendezvényeinek szervezője a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium (KTM) Természetvédelmi Hivatala (TvH). A kampányt irányító Nemzeti Bizottságban az érintett tárcák, az önkormányzatok, az MTV és a társadalmi szervezetek képviselői foglalnak helyet. A szervezéssel kapcsolatos teendőket a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) látja el. Amennyiben szeretne a *Természetvédelmi Év* programjaihoz csatlakozni vagy további információt kapni, kérjük, érdeklődjön az MME Titkárságán:

1121 Budapest, Költő u. 21. Tel. & Fax: 175-8327,
Tel.: (1)156-2133, E-mail: postmaster@mme.zpok.hu

